

Van de geestgronden tot Tibet

*De conservering van
internationaal waardevolle collecties
uit de periode 1840-1950
in Nederlandse bibliotheken*

J. Mateboer

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
DEN HAAG, MEI 1999

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF / 5

SAMENVATTING / 6

VERANTWOORDING / 7

INTERNATIONAAL WAARDEVOLLE COLLECTIES – CRITERIA / 9

VAN DE GEESTGRONDEN TOT TIBET: INTERNATIONAAL WAARDEVOLLE COLLECTIES
IN HET KORT / 13

KOSTEN EN UITVOERING VAN HET CONSERVERINGSTRAJECT
INTERNATIONAAL WAARDEVOLLE COLLECTIES / 15

OVERZICHT INTERNATIONAAL WAARDEVOLLE COLLECTIES PER INSTELLING,
ALFABETISCH OP PLAATS / 19

GEBRUIKTE LITERATUUR / 40

BIJLAGE: CONSERVERINGSNOODZAAK IN CIJFERS, PER COLLECTIE / 41

BIJLAGE: KOSTEN VOLLEDIGE PROJECTEN, PER COLLECTIE / 42

BIJLAGE: KOSTEN VOLLEDIGE PROJECTEN, PER HANDELING / 45

WOORD VOORAF

Binnen het kader van Metamorfoze, het nationaal programma voor de conservering van bibliotheekmateriaal dat in 1997 op initiatief van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) is gestart, vinden verschillende onderzoeken plaats.

Eén daarvan betreft de inventarisatie van de 'internationaal waardevolle collecties'. Dit onderzoek is uitgevoerd in de periode van 1 juli 1998 tot 30 april 1999, en heeft voornamelijk bestaan uit desk research en een bezoekronde waarbij collectiebeheerders zijn geïnterviewd.

Het onderzoek is verricht door mw. drs. J. Mateboer. Als interne begeleiders traden op de heren H.J. Jansen, projectleider van Metamorfoze, tevens chef van de afdeling Bibliotheekonderzoek en Wetenschappelijke Documentatie, en drs. C. de Wolf, hoofd Collecties & Onderzoek.

Het project is extern begeleid door een commissie bestaande uit:

Drs. A. Bossers, adjunct-directeur van Pica, Stichting Centrum voor Bibliotheekautomatisering;

Dr. R.E.O. Ekkart, directeur van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie;

Prof. dr. M.R. Prak, hoogleraar economische en sociale geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

De heren Bossers, Ekkart en Prak vormden in 1997-1998 de begeleidingscommissie voor het hieraan voorafgaande onderzoek naar Nederlandse cultuurhistorische collecties. De Koninklijke Bibliotheek is hun er zeer erkentelijk voor, dat zij opnieuw hun kennis en ervaring hebben willen inzetten voor de internationaal waardevolle collecties. Hierdoor is een consistente en consequente beoordeling van de verschillende collecties zo goed mogelijk gewaarborgd.

De commissie is driemaal bijeen geweest: op 17 december 1998, en op 22 maart en 28 april 1999. Tussentijds is diverse malen met de individuele commissieleden overlegd, maar hun is niet gevraagd zich te committeren aan het rapport. De eindverantwoordelijkheid berust bij de Koninklijke Bibliotheek.

SAMENVATTING

In de periode juli 1998-april 1999 heeft een uitvoerige *inventarisatie en evaluatie* plaatsgevonden van *internationaal waardevolle collecties* in Nederland. Dat wil zeggen: collecties die bestaan uit gedrukt en handschriftelijk materiaal, ofwel papieren erfgoed. Dit ter voorbereiding op een conserveringstraject, uit te voeren in de tweede planfase (2001-2004) van Metamorfoze, het nationaal programma voor de conservering van bibliotheekmateriaal. Het betreft hier het derde en laatste traject onder de noemer 'Collecties' uit het in 1996 opgestelde Selectiescenario, waarmee dit onderdeel geheel in kaart is gebracht. De andere trajecten zijn Literaire Collecties en Cultuurhistorische Collecties.

Op basis van eerdere inventarisaties, bestaande literatuur, mondelinge inlichtingen, en vooral op basis van de expertise van de commissieleden zijn diverse collecties in Nederland onderzocht. Uiteindelijk is een lijst van *23 collecties* opgesteld die van uitzonderlijk niveau en internationaal belang geacht worden. De collecties laten aspecten zien van de bijzondere belangstelling die specifieke geleerden en instituten toonden en tonen voor de wereld buiten Nederland, in het Nabije en Verre Oosten van Mekka tot Tibet, in het Europa ten tijde van de opkomst van socialistische en anarchistische stromingen, maar ook in cultuuraspecten die minder in tijd en plaats beperkt zijn, als het circus, het schaken, de vrijmetselarij, en, in de biologische hoek, de diergeneeskunde en de entomologie. Speciale vermelding geldt dan nog een 'typisch Nederlands' onderwerp met internationale uitstraling, dat zijn origine vindt op de geestgronden: de bloembollen.

De kosten (verfilmen, verpakken, ontzuren, registreren en personeelskosten) die nodig zijn om deze 23 collecties in hun geheel te conserveren worden begroot op *Mf 38*. Zou een conserveringstraject beperkt worden tot behandeling van het materiaal uit de periode 1840-1950, dan is daarmee een bedrag van *Mf 28* gemoeid. Dit is een minimale behandeling van deze uitzonderlijke collecties, die van groot cultuurhistorisch en wetenschappelijk belang zijn, zowel binnen Nederland als binnen Europa en, in sommige gevallen zelfs mondiaal. Er wordt dan ook sterk gepleit voor het in overweging nemen van conservering óók van het materiaal van na 1950 en van voor 1840, voor zover dat nodig is voor het behoud van de integrale collecties.

De uitvoering van een dergelijk conserveringstraject kan analoog aan het huidige traject Literaire Collecties worden opgezet, met dien verstande dat, net als in het rapport met betrekking tot de Cultuurhistorische Collecties, gepleit wordt voor een *deels instellingsgerichte financiering*. Opzet en uitvoering kunnen ondergebracht worden bij het Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal, dat in de Koninklijke Bibliotheek is ingericht voor de coördinering van de Metamorfoze-projecten.

VERANTWOORDING

Voorgeschiedenis

Vanaf 1990 heeft de KB ten behoeve van een nationaal conserveringsprogramma voorbereidende onderzoeken uitgevoerd en een selectiemodel voor bibliotheekmateriaal opgesteld. De resultaten van deze onderzoeken hebben (mede) ten grondslag gelegen aan het initiatief dat het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen heeft genomen met het instellen van het Nationaal programma voor de conservering van bibliotheekmateriaal, Metamorfoze. Binnen dit programma is in 1997 gestart met de uitvoering van de trajecten Behoud Nederlandse Boekproductie en Literaire Collecties. Metamorfoze richt zich uitdrukkelijk op documenten van Nederlandse herkomst, dat wil zeggen: gedrukte werken met Nederlands impressum en handschriften van Nederlandse origine. Uitgangspunt, niet alleen in het Nederlandse programma, maar ook in andere landen die zich al met papierconservering bezighouden is namelijk, dat 'het producerende land' moet zorgen voor de conservering van de eigen documenten.

Echter, uit de aard van haar positie binnen een middelgroot taalgebied zijn de Nederlandse cultuur en wetenschap en hun beoefenaars vanouds sterk internationaal georiënteerd. Deze internationale oriëntatie had en heeft haar weerslag op de aanschaf van de broodnodige literatuur en documentatie. Het merendeel van de collecties bestaat uit niet-Nederlands materiaal, vooral in de wetenschappelijke bibliotheken. Zo vormt de aanwezigheid van buitenlandse gedrukte publicaties als boeken, tijdschriften en brochures, en van buitenlandse handschriften en brieven een volstrekte vanzelfsprekendheid in de bibliotheek-collectie Nederland. Dat zich onder dit buitenlandse materiaal ook zeer bijzondere collecties bevinden, staat buiten kijf, evenals het feit dat de beherende Nederlandse instellingen ook voor dergelijke collecties een bewaarplicht hebben. In het in 1996 opgestelde selectiescenario is dan ook voorzien in een beperkt traject 'internationaal waardevolle collecties'. Op dat moment is gedacht aan ongeveer tien collecties van gemiddeld 10.000 titels elk. Het zou verzamelingen betreffen die niet alleen zeer belangrijk zijn binnen de Nederlandse cultuur of wetenschap, maar juist ook voor de internationale wetenschapsbeoefening, of als deel van het internationale culturele erfgoed.

Beoogd resultaat

Het beoogde resultaat is een plan van aanpak waarin de internationaal waardevolle collecties zijn gelokaliseerd en omschreven, en per collectie wordt aangegeven welke stappen nodig zijn om deze te conserveren en wat de daaraan verbonden kosten zijn. Op basis van de samenstelling van de collecties wordt bovendien een prioriteitsvolgorde aangegeven waarin deze stappen kunnen worden uitgevoerd. Het geheel kan de grondslag vormen voor de invulling van het traject 'Internationaal waardevolle collecties' in de voorziene tweede fase van Metamorfoze (2001-2004).

Opzet

Het beoogde resultaat laat zich uitsplitsen in een aantal onderzoeksdoelen, te weten:

1. Vaststellen van de criteria waaraan internationaal waardevolle collecties moeten voldoen.
2. Vaststellen van bibliotheekcollecties in Nederland die voldoen aan deze criteria.
3. Omschrijven en analyseren van deze collecties. Hierbij wordt gekeken naar omvang, soorten materiaal, uitsplitsing naar perioden, en de conserveringsnoodzaak.
4. Berekenen van de kosten van de toe te passen conserverende handelingen (verfilmen, verpakken, registreren, ontzuren).

Werkwijze

Het onderzoek heeft bestaan uit een bureau-onderzoek, waarbij gebruik gemaakt is van onderzoeksmateriaal uit het project cultuurhistorische collecties en ander binnen de Koninklijke Bibliotheek uitgevoerd onderzoek. De criteria zijn vastgesteld met als uitgangspunt het eerder ontwikkelde selectiemodel, de bij de cultuurhistorische collecties opgedane ervaring, en de expertise van de leden van de begeleidingscommissie. Als referentie zijn daarbij ook de criteria van het UNESCO-programma 'Memory of the World' bekeken. Aan de hand van de vastgestelde criteria is nagegaan welke reeds bekende collecties met buitenlands materiaal hieraan zouden kunnen voldoen, en welke instellingen om informatie over hun collecties moest worden gevraagd. Daarna zijn de collectiebeheerders telefonisch of per e-mail benaderd, en voor het merendeel ook bezocht om nog onbekende collecties ter plekke te kunnen bekijken.

De aangedragen collecties zijn besproken in de begeleidingscommissie die streng heeft geselecteerd en voor het beoordelen van de internationaal waardevolle collecties aanvullende criteria heeft opgesteld. Deze criteria wijken af van de eisen die aan de collecties met uitsluitend of voornamelijk Nederlands materiaal zijn gesteld. Een belangrijke aanvullende norm heeft de commissie gevonden in een onderzoek naar de mate waarin de collecties gebruikt zijn in wetenschappelijk onderzoek, blijkend uit publicaties en/of bezoekersaantallen. Tevens werd gesteld dat een collectie pas als internationaal waardevol kan gelden, als deze voor meer dan twee landen van belang is. Ondanks deze strenge selectie bleken er veel meer dan de in 1996 veronderstelde tien collecties te zijn. Er resteerden 23 collecties, de ene groot, de andere klein, maar alle internationaal waardevol, waarvan er overigens twaalf aanwezig zijn bij één instelling. Zij zijn geanalyseerd naar inhoud, omvang en fysieke kenmerken. Deze laatste zijn gebruikt om de conserveringsnoodzaak van de collecties vast te stellen, aan de hand van het prioriteringsmodel op basis van risico, staat en belang, dat in 1998 is bijgesteld.

Uitgaande van wat nu over de samenstelling en omvang van de collecties bekend is, en van de momenteel in de uitvoering van Metamorfoze gehanteerde bedragen zijn de kosten van conservering berekend. Tot slot is een prioriteitsvolgorde voor behandeling vastgesteld.

Alle stappen in het onderzoek en de resultaten ervan zijn uitvoerig besproken met de leden van de begeleidingscommissie, zowel tijdens de gezamenlijke bijeenkomsten, als individueel.

INTERNATIONAAL WAARDEVOLLE COLLECTIES - CRITERIA

Context

Binnen het Metamorfozeprogramma kunnen we twee hoofdstromen onderscheiden: de collecties en de losse documenten. Tot de laatste behoren boeken, tijdschriften, kranten en handschriften zonder ensemblewaarde. Reeds lopende trajecten hierbinnen zijn Behoud Nederlandse Boekproductie en Microverfilming Landelijke Dagbladen. Binnen collecties kunnen we onderscheid maken tussen Literaire Collecties, Cultuurhistorische Collecties en Internationaal Waardevolle Collecties. Aan het traject Literaire Collecties wordt sinds 1997 uitvoering gegeven; een traject Cultuurhistorische Collecties is in 1998 voorbereid. Voor het traject Internationaal Waardevolle Collecties is gezocht naar verzamelingen met het zwaartepunt bij het niet-Nederlands materiaal, die aantoonbaar van belang zijn binnen de internationale wetenschapsbeoefening, of als deel van het internationale erfgoed.

Definitie

Een internationaal waardevolle collectie binnen de termen van dit project is een (deel)verzameling met thematische samenhang, van substantiële omvang, waarvan het materiaal geheel of grotendeels afkomstig is uit de periode 1840-1950 en die fysiek bijeen geplaatst is in een Nederlandse instelling met bewaarfunctie. De herkomst van het materiaal dient geheel of voornamelijk niet-Nederlands te zijn en de kwaliteit van de verzameling als geheel moet aantoonbaar zeer hoog zijn.

(Deel)verzameling met thematische samenhang: de collectie valt in principe niet samen met de gehele bibliotheek, maar vormt daarbinnen een onderscheidbaar deel. De collectie heeft ensemblewaarde, waarbij geldt dat het geheel meer is dan de som der delen: zij wordt gevormd door publicaties op een specifiek terrein, over een specifieke persoon, of bestaat bijvoorbeeld uit de nalatenschap van een specifiek persoon. Het blijkt echter, dat er een aantal zeer gespecialiseerde bibliotheken in Nederland bestaat waarvan de collectie als geheel gezien moet worden als een internationaal waardevolle verzameling. Het criterium van de deelverzameling is daarom iets soepeler gehanteerd dan bij vorige trajecten het geval was.

Substantiële omvang: dit aanvullende criterium bleek nodig om zeer kleine collecties uit de lijst te houden. Het gaat in een nationaal conserveringsprogramma immers om collecties waarvoor aanvullende subsidiëring door de overheid nodig is, omdat de beherende instellingen het geld voor conservering niet kunnen opbrengen. Bij verzamelingen van een halve meter lijkt dit wel erg ongeloofwaardig.

Het *materiaal* van een dergelijke collectie kan bestaan uit een combinatie van handgeschreven en gedrukte werken, waaronder zich ook kranten of tijdschriften kunnen bevinden, of uit uitsluitend handschriftelijk materiaal dan wel alleen gedrukte werken (boeken, brochures). Bij collecties met uitsluitend gedrukte publicaties wordt extra gelet op de ensemblewaarde, gezien de mogelijke verdubbeling in conserveringsinspanning.

Fysiek bijeengeplaatst: de collectie staat niet verspreid door de magazijnen opgesteld, maar in een of meer kasten, of in een ruimte bij elkaar. Handschriften en drukken mogen in verschillende ruimten geplaatst zijn. Aan apart geplaatste collecties wordt meestal speciale zorg besteed, en zij worden door de beherende instelling doorgaans als van meer dan gemiddeld belang gezien ten opzichte van andere collectie-onderdelen.

Periode 1840-1950: dit is de periode waartoe Metamorfoze zich beperkt, de periode vanaf het begin van de machinale productie van houthoudend papier tot net na de Tweede Wereldoorlog. Het papier uit de jaren daarna, zeker tot 1960, is weliswaar ook nog van slechte kwaliteit, maar

onderzoek heeft uitgewezen dat de periode 1840-1950 als geheel er wat de verzuring van papier betreft in negatieve zin uitspringt. Daarom wordt materiaal uit deze periode als eerste behandeld.

Nederlandse instelling met bewaarfunctie: de Koninklijke Bibliotheek, de universiteitsbibliotheken, de bibliotheken met wetenschappelijke steunfunctie en andere nationale instellingen met bewaarfunctie, zoals het IISG, de bibliotheken van (grote) archieven en de bibliotheken van (grote) musea. Dergelijke instellingen kunnen optimale zorg besteden aan hun verzamelingen, door onder andere opslag in geklimatiseerde ruimten, goede ontsluiting en beschikbaarstelling. Mocht een internationaal waardevolle collectie zich bevinden in een instelling zonder bewaarfunctie, dan zullen aanvullende eisen worden gesteld.

Niet-Nederlandse herkomst: in afwijking van alle andere trajecten binnen het nationaal conserveringsprogramma, dient het materiaal van deze collecties geheel of grotendeels niet-Nederlands te zijn, dat wil zeggen met een impressum buiten Nederland, of, in geval van handschriften, geschreven buiten Nederland. Documenten uit de voormalige koloniën in een andere taal dan Nederlands zijn hierbij ook beschouwd als niet-Nederlands. Bij gemengde collecties moet de verhouding minimaal op 50% niet-Nederlands, 50% Nederlands liggen.

Aantoonbaar hoge kwaliteit: de collectie moet als het ware gezichtsbepalend zijn in het vakgebied. Dit inhoudelijk en intersubjectief criterium is nader uitgewerkt onder 'Vaststellen van het niveau van de collecties' (p. 11).

Afbakening binnen het Nederlandse collectielandschap

In de *Samenvatting* en in de *Verantwoording* is al vermeld, dat in dit rapport 23 internationaal waardevolle collecties gepresenteerd worden. De context waarin dit exquise, maar o zo kleine deel van het buitenlands materiaal in Nederlandse instellingen naar voren wordt gehaald, moet men niet uit het oog verliezen. Zoals gezegd, bestaat het merendeel van de Nederlandse bibliotheekcollecties uit niet-Nederlands materiaal, en dat geldt des te meer voor de collecties van de hoeders van het cultureel erfgoed, als wetenschappelijke bibliotheken en specifieke instituten. Er ligt dan ook een groot gebied tussen de Nederlandse literaire en cultuurhistorische collecties en de Nederlandse boekproductie enerzijds, en de internationaal waardevolle collecties anderzijds. Dit gebied bestrijkt al de zorgvuldig opgebouwde collecties in Nederland op diverse terreinen, die net niet zo uniek zijn, dat ze ijkpunten in het collectielandschap vormen, behalve misschien landelijk. Hier gaat het in totaal wellicht om miljoenen banden, denk alleen al aan de wetenschappelijke collecties van de oudere universiteitsbibliotheken van Amsterdam, Utrecht, Leiden en Groningen, of aan die van de Koninklijke Bibliotheek. Voor al die collecties, waarvoor deze instellingen natuurlijk zelf de verantwoordelijkheid dragen, zal nooit genoeg geld zijn om ze allemaal te conserveren, niet binnen het normale budget van de instellingen en zeker ook niet binnen de extra gelden die de Rijksoverheid beschikbaar stelt om het papieren erfgoed te behouden. Alle inspanning die geleverd wordt in het Metamorfoze-programma is uiteindelijk gericht op een fractie van het Nederlands bibliotheekbezit dat conservering behoeft.

Een tussengebied van een andere orde, of misschien moeten we eerder spreken van een glijdende schaal, bevindt zich tussen de in 1998 geïnventariseerde Nederlandse cultuurhistorische collecties (CHC) en de huidige internationaal waardevolle. Zo stonden op de CHC-lijst onder meer de brieven van Vincent van Gogh, de archieven van F. Domela Nieuwenhuis en van de vermaarde sterrenkundige Oort: zonder twijfel van internationaal belang, maar geheel van Nederlandse origine. Daarnaast figureerden op die lijst collecties die ook gedeeltelijk uit buitenlands materiaal bestaan, maar waarbij het Nederlandse aandeel de overhand heeft, zoals de collectie van het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV), die als één geheel werd opgegeven. Een min of meer vergelijkbare, maar vele malen grotere instelling als het IISG (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis) heeft duidelijke deelcollecties aangemeld,

waardoor het IISG nu in beide trajecten participeert. De in hun geheel aangemelde bibliotheekcollecties van bijvoorbeeld het Koninklijk Penningkabinet, het Museum Boerhaave en het Studietoel Documentatiecentrum voor de Fotografie, alsook de collectie veilingcatalogi van het RKD bestaan uiteraard voor een deel uit buitenlands materiaal, dat bij de conservering van deze belangrijke Nederlandse cultuurhistorische collecties wordt meegenomen vanwege de ensemblewaarde van de verzamelingen.

Een laatste afbakening moet gemaakt worden met collecties die echt van mondiale betekenis zijn, en waaraan meestal al veel tijd en geld besteed is. Een voorbeeld is het Marx-Engels archief, dat beheerd wordt door het IISG en door deze instelling reeds verfilmd is. De inspanningen van dit instituut om zijn collecties te conserveren worden met waardering genoemd. Er zijn daarentegen ook andere mondiaal belangrijke collecties in Nederland, die niet goed beheerd worden. Een duidelijk voorbeeld is het Neurenberg-archief, dat berust bij het Internationaal Hof van Justitie in Den Haag en onder zeggenschap van de Verenigde Naties staat. Dit zeer belangrijke archief krijgt volstrekt onvoldoende aandacht en dreigt zonder maatregelen verloren te gaan, maar kan niet op de lijst Internationaal Waardevolle Collecties geplaatst worden. Het voldoet namelijk niet aan de formele criteria voor dit traject, omdat het niet beheerd wordt door een Nederlandse instelling met bewaarfunctie.

Vaststellen van het niveau van de collecties

Voor dit traject is gezocht naar collecties met het zwaartepunt bij het niet-Nederlands materiaal, die kunnen bogen op internationale waardering. Dit zijn dan vaak handschriftelijke collecties, omdat die uiteraard uniek zijn, maar evenzeer betreft het deelcollecties of complete bibliotheken die door hun samenstelling een plaats hebben binnen de internationale topcollecties op hun gebied.

Werd er bij de cultuurhistorische collecties nog een onderverdeling in A-, B- en C-collecties gehanteerd, waarvan in ieder geval de A- en B-collecties zeker in aanmerking moeten komen om geconserveerd te worden, bij deze internationaal waardevolle collecties zijn uitsluitend de topcollecties in aanmerking genomen. Dat betekent dus: uitsluitend collecties die door de commissie met een A gewaardeerd zijn, waarbij deze om verschillende redenen kon worden uitgereikt. Bijvoorbeeld: de collectie behoort minimaal bij de top-5 op haar gebied, waarbij deze maximaal vijf collecties ook nog eens aanvullend zijn, en elkaar niet voor het grootste deel overlappen; het materiaal is volstrekt uniek, en bovendien gezichtsbepalend; de verzameling moet een inter-nationaal herkenbaar onderwerp uit de cultuurgeschiedenis betreffen, tenzij het materiaal ook om andere redenen (het is bijvoorbeeld de enige collectie ter wereld) van belang is. Bovendien moet er ook aantoonbaar (aan de hand van bezoekersaantallen en/of publicaties) belangstelling van buiten Nederland voor de collectie zijn. Dit criterium is uitdrukkelijk toegevoegd om de internationaal waardevolle status van de collecties te kunnen vaststellen.

De beheerders van de in aanmerking komende collecties is gevraagd bewijsmateriaal voor deze status van hun collecties aan te leveren. Dat kon secundaire literatuur over de collectie zijn, zoals bibliografieën die op de collectie wijzen, state-of-the-art-artikelen waarin de collectie genoemd wordt, of bijvoorbeeld een vergelijking van het aantal en het soort publicaties van de eigen collectie met topcollecties elders. Diverse beheerders stuurden ook aanbevelingsbrieven van geleerden die met de collectie gewerkt hadden, of een overzicht van publicaties die met de collectie als basis waren geschreven. De commissie spreekt haar waardering uit over de inzet en betrokkenheid van de beheerders.

Met inachtneming van de hiervoor (Afbakening, p. 10) genoemde collecties met internationale uitstraling die reeds op de CHC-lijst staan, en bedenkend dat een absolute topcollectie als het Marx-Engelsarchief al door het IISG verfilmd is, presenteren we hier een lijst internationale

collecties die in Nederland bewaard worden, waarmee wellicht niet altijd aan de weg getimmerd wordt, maar die het alle verdienen om blijvend bewaard te worden. Zoals uit het bovenstaande blijkt, is er zeer streng geselecteerd en de commissie acht het van groot belang, dat de beheerders instellingen extra gelden ontvangen om aan hun internationale bewaar- en conserveringsplicht te kunnen voldoen. Hiermee is dan nog slechts een klein deel van het buitenlands materiaal in Nederlandse instellingen gered, zoals hierboven (p. 10) uiteen is gezet.

De criteria voor werelderfgoed van het Unesco Memory of the World-programma hebben als referentie gediend, maar konden niet worden overgenomen voor dit traject. Dit programma richt zich immers uitsluitend op collecties of items van mondiale betekenis. Uit de periode 1840-1950 wordt weinig in Nederland bewaard dat aan een dergelijke mondiale standaard kan voldoen, bijvoorbeeld de brieven van Van Gogh (reeds op de lijst Cultuurhistorische Collecties) of het Marx-Engels archief (reeds verfilmd). Collecties die internationaal gezien van waarde zijn, kunnen, maar hoeven niet mondiaal van betekenis te zijn, hoewel bijvoorbeeld de collectie Van der Linde-Niemeijeriana van de KB (de schaak- en damcollectie) wel aan die eis voldoet (de tweede ter wereld voor schaak, de eerste voor dam). Ook de in omvang beperkte Van Manen-collectie is mondiaal gezien de grootste voor wat betreft de Lepcha-manuscripten. Een boekencollectie kan eveneens uniek materiaal bezitten. Zo beschikt het Cultureel Maçonniek Centrum in Den Haag over Duitse vrijmetselaars-publicaties waarvan in Duitsland de exemplaren vernietigd zijn voor of tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Conserveringsnoodzaak

Na de definitieve opstelling van de lijst met in aanmerking komende internationaal waardevolle collecties, zijn de fysieke kenmerken hiervan ingevoerd in het programma dat de collecties test op risico, staat en belang. Dit prioriteringsmodel is voor het onderzoek naar cultuurhistorische collecties in 1998 bijgesteld. Hoe hoger het cijfer dat de collectie ontvangt na toepassing van het model (op een schaal van 1-10), hoe groter de noodzaak tot conservering.

Opvallend is dat de cijfers voor de hier opgenomen collecties lang niet zo ver uiteenlopen als bij de cultuurhistorische collecties, namelijk slechts van 5,97 tot 8,44. Alle internationaal waardevolle collecties zijn dringend aan conservering toe, daarom is ervan afgezien de collecties te presenteren in een prioriteringsvolgorde naar conserveringsnoodzaak. De cijfers voor conserveringsnoodzaak staan vermeld op pagina 41, in de bijlagen.

VAN DE GEESTGRONDEN TOT TIBET: INTERNATIONAAL WAARDEVOLLE COLLECTIES IN HET KORT

Hoe zijn de internationaal waardevolle collecties in Nederland ontstaan? Ruwweg zijn er drie mogelijkheden: een collectie wordt bewust in Nederland zo compleet mogelijk opgebouwd, waarbij zowel Nederlands als niet-Nederlands materiaal wordt verzameld (bijvoorbeeld de Schaakcollectie, de Circuscollectie), een collectie wordt in één keer of in meer delen bij elkaar gebracht in het buitenland, als voorbeeld van een bepaalde cultuur door bevoegen geleerden (bijvoorbeeld de Van Manencollectie, Snouck Hurgronjecollectie) of als “reddingsoperatie” door een instituut met bijzondere doelstelling (collecties van het IISG). Een derde mogelijkheid is dat een collectie als het ware geruisloos ontstaat, als bijproduct van andere activiteiten (bijvoorbeeld de bloembollencollectie). Voor een eerdere periode is het VOC-archief een goed voorbeeld.

Zoals op p. 12 al uiteengezet is, zouden de in Nederland bewaarde collecties uit de negentiende en twintigste eeuw niet zo snel onder Memory of the World-criteria vallen, als het hiervoor genoemde VOC-archief. Dit hangt samen met de veranderde positie van Nederland in de wereld. Immers wereld-erfgoed heeft alles te maken met wereld-invloed en we moeten accepteren, dat de positie van Nederland internationaal in deze periode minder groot was dan in de zeventiende eeuw. Dat neemt niet weg, dat er enerzijds mooie collecties zijn opgebouwd in de periode 1840-1950, en dat anderzijds Nederland actief was als moederland voor koloniën waarvandaan bijzonder materiaal naar hier is gekomen. Ook blijken er altijd weer Nederlandse geleerden van faam te zijn geweest, die oog hadden voor bijzonder en kwetsbaar materiaal en dit voor de ondergang hebben behoed door het mee te nemen naar huis en daar veilig onder te brengen. Op een volstrekt onverwacht gebied blijkt zich dan 's werelds grootste collectie in Nederland te bevinden, zoals de collectie Lepcha-handschriften en Tibetaanse blokdrukken in de collectie *Van Manen*, een boeddhistisch geïnspireerde collectie. Van Manen heeft dus een belangrijke rol gespeeld in het Tibet van de jaren dertig en later, door te collectioneren op een specifiek gebied en in een taal die nu langzaam verloren gaat. Op hetzelfde plan, maar met een grotere actieradius moet het werk van *Snouck Hurgronje* gezien worden, die zowel uniek materiaal uit het toenmalig Nederlands-Indië verzamelde, als bijzonder materiaal uit het Nabije Oosten tot in Mekka toe. Het is natuurlijk niet toevallig dat dit materiaal in Leidse instellingen wordt bewaard, waar een lange traditie is van banden met het Nabije en Verre Oosten. Ook nu nog wordt uiterst kwetsbaar materiaal in Leidse instellingen ondergebracht, zoals de tamelijk recente reddingsoperatie van het *Kong Koan-archief*, en de nog steeds voortgaande collectionering van *Sino-Maleise* literatuur bewijzen. Beide collecties bevatten materiaal van de Chinese gemeenschap in Indonesië, waarvan verder nauwelijks iets bewaard is. Overigens is de reddende attitude een houding die internationaal werkende instellingen nog steeds hebben. Daardoor staan er *twaalf archieven van het IISG* op het gebied van het internationale socialisme, anarchisme en aanverwante stromingen als het radicale malthusianisme. Het IISG heeft zich erop toegelegd materiaal van een gewisse ondergang te redden dat in het land van herkomst op zijn zachtst gezegd niet gewaardeerd wordt. In dit voorstel is een aantal van de belangrijkste, nog niet eerder verfilmde collecties opgenomen, waaronder de immense verzameling van Max Nettleau en die van de Sozialistische Arbeiter Internationale een bijzondere plaats innemen. De selectie is hierbij behoorlijk streng geweest, want dit zijn er dus maar twaalf op een totaal van 800 collecties met buitenlands materiaal. Een even curieuze verzameling, en een van de weinig bekende bronnen voor de economische geschiedenis van Palestina in de negentiende, begin twintigste eeuw, zijn de brieven gericht aan de *Pekidim en Amarkalim*, bewaard in de Bibliotheca Rosenthaliana. Deze pekidim en amarkalim

vormden een organisatie die behoeftige joden in het 'heilige land' ondersteunde. Ongeveer 10.000 brieven uit Palestina aan hen zijn nog bewaard, waaruit een schrijnend beeld naar voren komt van de armoede waarin men leefde.

Daarnaast zijn er dan de deelcollecties of gehele bibliotheekcollecties die voor het overgrote deel uit gedrukt materiaal bestaan, waaronder veel voor Nederland uniek materiaal. Wie is bekend met de *Circuscollectie* van de UB Amsterdam, een niet heel grote, maar wel de vierde circuscollectie ter wereld? Een cultureel onderwerp behorend tot de kunst met kleine k, waarvoor alleen heel grote bibliotheken collectioneren. Op veel grotere schaal geldt dit ook voor de KB, met de op een na grootste openbare *schaakcollectie* ter wereld, en de grootste damcollectie: Van der Linde-Niemeijeriana. Een schat aan op het eerste gezicht onooglijk Oost-Europees materiaal dat bijzonder hard aan conservering toe is, maakt onderdeel uit van deze collectie.

Tot slot is er dan nog een aantal zeer gespecialiseerde bibliotheken, waarvan de collecties al dan niet in bredere kring bekend staan om hun bijzondere samenstelling, maar die stuk voor stuk tot de topcollecties op hun gebied behoren: de collectie van de bibliotheek *Diergeneeskunde* in Utrecht, van de *Nederlandse Entomologische Vereniging* in Amsterdam, van de *Vrijmetselaren* in Den Haag (Cultureel Maçoniek Centrum 'Prins Frederik') en van de Koninklijke Algemeene Vereeniging voor *Bloembollencultuur* in Hillegom.

De laatste is een mooi voorbeeld van een typisch Nederlands product dat als het ware zijn eigen collectie heeft geproduceerd: door de ontwikkelingen in de bedrijfstak moest men blijven, documenteren en beschrijven. Niet zo bekend als de VOC, maar wel 'echt Hollands' en zeker zo belangrijk voor Nederland. Helaas wordt deze unieke collectie momenteel als enige van de hier genoemde bewaard onder omstandigheden die ronduit slecht te noemen zijn, het betreft duidelijk géén instelling met bewaarfunctie. Vooraleer er geconserveerd kan worden moet er een passende, geklimatiseerde behuizing gevonden worden, omdat het effect van de te nemen maatregelen anders weer teniet gedaan zal worden.

KOSTEN EN UITVOERING VAN HET CONSERVERINGSTRAJECT INTERNATIONAAL WAARDEVOLLE COLLECTIES

De verschillende conserverende handelingen

Tot nog toe wordt te conserveren materiaal verfilmd en verpakt. Gedrukt materiaal wordt, voor zover nog nodig, retrospectief ingevoerd in de GGC (Gemeenschappelijke Geautomatiseerde Catalogus). Van de gemaakte microfilm wordt een beschrijving opgenomen in NROMM, (Netherlands Register on Microform Masters). Inmiddels wordt een deel van het verfilmde gedrukte materiaal ook ontzuurd.

Registreren in GGC Alle gedrukte materiaal dient in de GGC te worden opgenomen. Zo is zowel de titel terug te vinden van de oorspronkelijke publicatie, als de verwijzing naar de te maken of gemaakte microfilm. Dit garandeert optimale vindbaarheid (access). Kosten: f 6,- per titel.

Verfilmen Het uitgangspunt bij het nationaal programma voor conservering van bibliotheekmateriaal is, dat te conserveren materiaal altijd op microfilm wordt overgezet. Dit is nog steeds het meest betrouwbare opslagmedium. Langs deze weg wordt in ieder geval de inhoud van het document bewaard. Kosten: f 65,- per band (gedrukt materiaal); f 1,25 per blad (handschriftelijk materiaal).

Registreren in NROMM Is er van een publicatie eenmaal een microfilm gemaakt, dan worden de gegevens van deze film opgeslagen in NROMM. Dit dient een tweeledig doel: de microfilm is opzoekbaar, en verdubbeling van verfilming wordt voorkomen. Dit geldt uiteraard alleen voor gedrukte publicaties. Kosten: f 7,50 per titel.

Verpakken Na verfilming wordt de oorspronkelijke publicatie zuurvrij verpakt en opgeslagen in een aparte, geklimatiseerde ruimte (beschermde bewaring). Dit kan de voortgang van het verval aanzienlijk vertragen. Kosten: f 1,- per band; f 0,10 per blad.

Ontzuren Ontzuren is altijd als optie opgenomen in de tot nog toe gemaakte conserveringsplannen. Er werd echter steeds vermeld, dat er nog geen betrouwbare methode operationeel was. Inmiddels is de firma Archimascon in Heerhugowaard gestart met de toepassing van de Bookkeeper ontzuringsmethode. Momenteel worden er proeven uitgevoerd met materiaal van de KB. Na toepassing van selectie -immers, niet alle materiaal heeft baat bij ontzuring- blijkt dat ongeveer eenderde van het gedrukte materiaal voor ontzuring in aanmerking komt. Door het aanbrengen van een alkalische buffer in het papier kan het verzuringsproces voor lange tijd tot stilstand worden gebracht. De kosten van deze methode liggen echter veel hoger dan in eerdere plannen begroot was, namelijk f 50,- per band; f 0,50 per blad.

Grondslagen kostenberekeningen

Samenvattend vormen onderstaande bedragen de grondslagen voor de berekeningen van de conserveringskosten:

Gedrukt materiaal

Verfilmen:	f 65,-	per band
Ontzuren:	f 50,-	per band
Verpakken:	f 1,-	per band
Retrocatalogisering:	f 6,-	per titel
NROMM catalogisering:	f 7,50	per titel

Voor andere vormen van gedrukt materiaal, zoals tijdschriften en overdrukken, zijn aangepaste bedragen gehanteerd, gebaseerd op omrekenmodellen die in het verleden bij de projecten Literair Erfgoed en Behoud Nederlandse Boekproductie zijn gemaakt.

Handschriftelijk materiaal

Verfilmen: f 1,25 per blad
Ontzuren: f 0,50 per blad
Verpakken: f 0,10 per blad

Kosten

Per collectie werd voor het handschriftelijk materiaal berekend wat de kosten zullen zijn voor verfilmen, ontzuren en verpakken, en voor het gedrukt materiaal wat de kosten zijn voor retro-catalogisering, voor verfilmen, registreren in NROMM, ontzuren en verpakken. Tot slot werden per collectie de gevonden bedragen van ontzuren bij elkaar geteld, van verfilmen, en van verpakken. De kosten van retrocatalogiseren en registreren in NROMM zijn samengevoegd tot één post 'registreren'. Op pagina 42, in de bijlagen, is een overzicht van de totale kosten per collectie opgenomen, waarop per collectie de bedragen voor verfilmen, verpakken, ontzuren en registreren per materiaalsoort, per periode staan genoteerd. Dit zijn dus de maximale kosten per collectie voor de conserverende handelingen.

Op pagina 45, in de bijlagen, staat een overzicht van de kosten per handeling, uitgesplitst naar soort materiaal per periode. In dit overzicht is het materiaal van de 23 collecties bij elkaar opgeteld. Hieraan is tevens een bedrag toegevoegd voor personeelskosten en overhead. Dit bedrag is gesteld op 28% van het bedrag aan verfilmen, verpakken en registreren. Dit percentage is het gemiddelde van de kosten voor personeel en overhead in de projecten die momenteel uitgevoerd worden binnen het traject Literaire Collecties.

De kosten voor het verfilmen, ontzuren, verpakken en registreren van de 23 internationaal waardevolle collecties, plus personeelskosten en overhead, komen uit op ruim Mf 38, als we uitgaan van het conserveren van de *complete* collecties. Wordt in eerste instantie uitgegaan van conservering volgens onderstaande fasering, dan komen de kosten voor de periode 2001-2004 op Mf 28. Een overzicht hiervan staat op pagina 18.

Uitvoering van het traject Internationaal Waardevolle Collecties

Het ligt voor de hand om de uitvoering naar analogie van het lopende traject Literaire Collecties in te richten. Dat wil zeggen, projectvoorstellen worden via het Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal ingediend bij de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en vervolgens beoordeeld door een aan Metamorfoze toegevoegde beoordelingscommissie, samengesteld uit deskundigen uit diverse sectoren op het gebied van wetenschap en bibliotheek. Na goedkeuring van een voorstel wordt de collectie geconserveerd en wordt de projectsubsidie door het Ministerie aan de instelling uitgekeerd. De instellingen houden hun eigen verantwoordelijkheid, en moeten ook zelf een financiële bijdrage leveren.

Aangezien het in het traject Internationaal Waardevolle Collecties om een beperkt aantal instellingen gaat, kan het in principe op dezelfde manier worden uitgevoerd. Het IISG springt er echter met zijn grote aantal collecties op de lijst erg uit. Het verdient aanbeveling voor het IISG instellingsgerichte financiering te geven, opdat er de mogelijkheid is een aparte projectorganisatie op te zetten. Dit is ook in het rapport Cultuurhistorische Collecties bepleit.

Gezien de omvang van de collecties en hun bijzondere aard -vaak omvatten ze materiaal ook van buiten de periode 1840-1950, waarbij de collecties toch een onvervreemdbaar geheel vormen- wordt hier gepleit voor gefaseerde aanpak. Hierbij wordt in de eerste fase (2001-2004) uitvoering

gegeven aan het conserveren van al het materiaal uit de periode 1840-1950, het handschriftelijk materiaal van na 1950, en een klein deel ander materiaal van na 1950. Specificaties worden bij de beschrijvingen van de collecties gegeven onder het kopje 'fasering'.

Tegelijkertijd kan dan gezien worden wat er geconserveerd zou moeten worden van het overige materiaal van de collecties in een volgende planfase (2005-2008), teneinde de integriteit van deze bijzondere collecties te waarborgen.

Een kostenoverzicht voor de eerste fase staat op de volgende pagina.

INTERNATIONAAL WAARDEVOLLE COLLECTIES - KOSTEN EERSTE FASE					
Verfilmen	1	Handschriften 1840-1950			5,048,536
	2	Boeken 1840-1950			7,125,690
	3	Ander materiaal 1840-1950			1,397,198
	4	Handschriften na 1950			197,850
	5	Ander materiaal na 1950			66,625
	6	Boeken na 1950 (deels)			298,000
Totaal microverfilmen					14,133,899
Verpakken	1	Handschriften 1840-1950			403,883
	2	Boeken 1840-1950			109,626
	3	Ander materiaal 1840-1950			28,819
	4	Handschriften na 1950			15,828
	5	Ander materiaal na 1950			2,050
	6	Boeken na 1950 (deels)			6,200
Totaal zuurvrij verpakken					566,406
Registreren	1	Boeken 1840-1950			1,479,951
	2	Ander materiaal 1840-1950			709,493
	3	Ander materiaal na 1950			69,188
	4	Ongedifferentieerd materiaal (KAVB)			253,800
	5	Boeken na 1950 (deels)			56,700
Totaal retro- en NROMMregistratie					2,569,131
Totaal verfilmen, verpakken, registreren					17,269,436
Ontzuren	1	Handschriften 1840-1950			2,019,415
	2	Boeken 1840-1950 (1/3)			1,827,100
	3	Ander materiaal 1840-1950 (1/3)			492,545
	4	Handschriften na 1950			79,140
	5	Ander materiaal na 1950 (1/3)			27,333
	6	Boeken na 1950 (deels) (1/3)			26,667
Totaal ontzuren					4,472,200
Totaal verfilmen, verpakken, registreren, ontzuren					21,741,635
Personeelskosten en overhead					6,087,658
TOTAAL					27,829,293

OVERZICHT INTERNATIONAAL WAARDEVOLLE COLLECTIES PER INSTELLING, ALFABETISCH OP PLAATS

De collecties per instelling

Per collectie wordt beknopt het volgende aangegeven: de instelling waar de collectie berust en het conserveringsbeleid van die instelling, hoe de collectie tot stand is gekomen, samenstelling, belang, internationale reputatie en gebruik van de collectie, eventuele literatuur over de verzameling. Vervolgens wordt de omvang van de gehele collectie aangegeven zowel per materiaalsoort als per periode (1840-1950, na 1950, voor 1840), en worden de kosten gegeven voor conservering van de *gehele* collectie (verfilmen, verpakken, registreren, ontzuren). Dit is het totaalbedrag van de kosten per conserverende handeling die in tabelvorm zijn opgenomen op pagina 42. Tot slot staat vermeld wat in de eerste fase van het traject (2001-2004) uitgevoerd zou moeten worden.

Amsterdam, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Totstandkoming Het IISG heeft bewust honderden door fascisme en stalinisme bedreigde verzamelingen in het instituut ondergebracht, om ze zo voor wetenschappelijk onderzoek te kunnen behouden en ter beschikking te stellen. Het IISG richt zich als geheel op materiaal uit de negentiende en vroeg-twintigste eeuw, waardoor het in het traject Internationaal waardevolle collecties al bijna vanzelfsprekend een grote plaats inneemt. Hoewel enkele uitermate belangrijke archieven al zijn verfilmd, waaronder die van Marx en Engels, Kautsky, Bernstein, Liebknecht en Trotsky, staat het IISG met in totaal twaalf collecties op de lijst, een strenge selectie uit de ruim 800 archieven met buitenlands materiaal die het instituut bezit.

Conserveringsbeleid Gezien de omvang en aard van de totale collectie is de verzuringsproblematiek al jaren bij het IISG bekend. Allereerst is gezorgd voor goede en klimatologisch gecontroleerde opslag. Ten tweede heeft het instituut zich al ruim tien jaar toegelegd op het verkrijgen van microfilms van de eigen collecties, langs verschillende wegen, zoals het zelf verfilmen, het door uitgevers laten verfilmen, en het betrekken van kopiefilms van andere instellingen, waar ook in het IISG aanwezig gedrukt materiaal al is verfilmd.

Literatuur over de gehele collectie

P. Beilharz, 'The Amsterdam Archive'. In: *Labour History: A Journal of Labour and Social History*, 58 (1990), p.93-96.

P. Geli, 'El Instituto Internacional de Historia Social de Amsterdam. Modelo para armar'. In: *Entrepasados. Revista de Historia*, 5 (1996) 10, p. 163-168.

Aksel'rod, Pavel Borisovic, archief Russisch mensjewiekenleider, (1849/50-1928). Narodnik in de jaren 1870-80, vanaf begin jaren tachtig een van de leiders van de Russische marxistische sociaaldemocratie. Week uit naar Zwitserland; vanaf 1903 de ideoloog van de mensjewieken. Tegenstander Oktoberrevolutie; co-redacteur van Iskra; redacteur van de Golos social'demokrata.

Samenstelling Brieven aan Aksel'rod van ongeveer 400 correspondenten, kladversies of kopieën van brieven aan ca. 60 correspondenten. Manuscripten en typoscripten van artikelen, van zijn deels gepubliceerde memoires; kladversies van toespraken; aantekenboekjes etc. Verder resoluties en andere documenten betreffende de RSDRP (Rossijskaja Social-Demokraticeskaja Rabocaja Partija) en van de Tweede Internationale.

Gebruik in de periode 1995-1997 16 onderzoekers, uit o.a. Moskou, Uppsala, Philadelphia, Münster en Sint Petersburg.

Literatuur

I.C. Urilov, *Ju.O. martov istoriograficeskij ocerk*. Moskou, 1995.

I.C. Urilov, *Ju.O. martov politik i istoprik*. Moskou, 1997.

A. Kan, *Nikolai Bucharin und die skandinavischen Arbeiterbewegung*. Mainz, 1993.

T. Mixer, *Peasant Economy, Culture and Politics of European Russia, 1800-1921*. Princeton, 1991.

L. Maier, *Bündnispolitik und revolutionäre Krise. Zu einigen Aspekten der brittisch-russischen Beziehungen*. Egelsbach, 1994.

Omvang 33.600 bladen (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 62.160.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Berkman, Alexander, archief Litouwer, pseudoniem van Ovsej Berkman (1870-1936), schrijver, militant anarchist. Emigreerde naar de VS, probeerde daar na het neerslaan van een staking een fabrieksdirecteur neer te schieten, waarvoor hij tot 1906 in de gevangenis zat. Was daar redacteur van *The Blast* San Francisco. Actief in allerlei anarchistische activiteiten en anti-oorlogspropaganda, daarna gedeporteerd naar Rusland, later in ballingschap. Hield zich bezig met de verdediging van vervolgte anarchist. Oprichter en secretaris van de Joint Committee for the Defense of Revolutionaries imprisoned in Russia, lid van het Relief Fund for Anarchists and Anarcho-Syndicalists Imprisoned or Exiled in Russia. Vanaf 1925 werkzaam als vertaler.

Samenstelling Documenten betreffende zijn gevangenschap in Pennsylvania; dagboeken; handgeschreven kopieën van een illegaal tijdschrift; uitvoerige correspondentie, o.a. met Emma Goldman; tekeningen. Verder manuscripten van boeken en artikelen, deels ongepubliceerd, van toneelstukken en scenario's; aantekeningen voor zijn vertaalwerk. Tot slot diverse dossiers met betrekking tot *The Blast*, zijn deportatie uit de VS, de Tom Mooney-zaak, het Anarchistische Rode Kruis, Erich Mühsam en zijn strijd tegen uitwijzing uit Frankrijk.

Gebruik in de periode 1995-1997 15 onderzoekers, uit onder andere Cambridge en Minnesota.

Literatuur

N. Walter, *Humanism What's in the Word*. London, 1997.

S.D. Pennybacker, *A Vision for London, 1889-1914: Labour, Everyday Life and the LCC Experiment*. London, 1995.

S. Salerno, *Red November Black November. Culture and Community in the Industrial Workers of the World*. New York, 1989.

S. Salerno, *The Early Labor Radicalism of the IWW*. S.I., 1986.

Omvang 28.400 bladen (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 52.540.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

De Man, Hendrik, archief Belgisch filosoof, socialistisch theoreticus en politicus (1885-1953); schreef voor de *Leipziger Volkszeitung*; was mede-oprichter van de Internationale Verbindung sozialistischer Jugendorganisationen, en van het Belgisch Centrum voor Arbeiders Educatie. Vrijwilliger in de Eerste Wereldoorlog, docent sociale psychologie in Frankfurt, hoogleraar in Brussel, ontwikkelde het idee van het plansocialisme; diverse malen minister; voorzitter Belgische werkliedenpartij; accepteerde in 1940 de Nieuwe Orde. Leefde later in Frankrijk en Zwitserland, werd bij verstek veroordeeld voor collaboratie.

Samenstelling Correspondentie, merendeels betrekking hebbend op publicaties en lezingen, vooral met Belgische, Nederlandse, Franse en Duitse socialist; teksten, aantekeningen en

knipsels van en over artikelen, toespraken, lezingen en interviews; manuscripten; documenten met betrekking tot zijn diverse missies, zijn ministerschappen, zijn houding tegenover de Duitse bezetters; documentatie en aantekeningen voor zijn publicaties; recensies. Een ander deel van het materiaal bevindt zich in het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

Gebruik in de periode 1995-1997 9 onderzoekers.

Omvang 32.000 bladen (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 59.200.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Descaves, Lucien, archief Frans schrijver, antimilitarist (1861-1949). Werd bekend door een aantal antimilitaristische romans. Hield zich vooral bezig met de Parijse Commune van 1871, waarover hij zeer veel documentatie verzamelde, en waarover hij diverse romans en toneelstukken schreef (o.a. *La Colonne*, *Philéman*, *vieux de la vielle*, *La Cage*, *La Clairière* en *Les Oiseaux de passage*). Hij was als verzamelaar de grote rivaal van Max Nettlau (zie p. 25); de collecties zijn complementair.

Samenstelling Documenten over de Commune en de nasleep ervan; persoonlijke dossiers van en over Gustave Lefrançais, André Léo, Louise Michel, Félix Pyat, Henri Rochefort, Pauline Roland, Raoul Urbain, Jules Vallès, Eugène Varlin, Eugène Vermersch, en verder over Communards in ballingschap in Brussel, Genève, Londen; de Commune van Lyon en de ballingen daarvan in Zwitserland. Vele autografen van Communards en hun nazaten; correspondentie, manuscripten en aantekeningen van Descaves zelf; pamfletten, strooibiljetten, knipsels en varia.

Gebruik in de periode 1995-1997 11 onderzoekers, uit onder andere de VS en Frankrijk.

Literatuur

C. Eichner, *Surmounting the Barricades. Feminism, Socialism and Revolutionary Women in the Paris Commune of 1871*. Los Angeles, 1996. Dissertation UCLA.

X. Gauthier, *L'Insoumise. Biographie romancée de Louise Michel*. Levallois-Perret, 1990.

K.S. Vincent, *Between Marxism and Anarchism. Benoit Malon and French Reformist Socialism*. Berkeley, 1992.

G. Sabatier, *Idéologie et mimésis sous la monarchie de juillet. Le mélodrame de la république sociale et le théâtre de Félix Pyat*. Parijs, 1997.

R. Bellet, *Ecrire la Commune. Témoignages, récits et romans (1871-1931)*. Tusson, 1994.

D. Gevers, *Jules Vallès en de Commune van Parijs*. Amsterdam, 1995.

Omvang 60.810 bladen (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 112.499.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Freedom-archief Anarchistisch tijdschrift, in 1886 opgericht door een groep vrienden rond Peter Kropotkin, na hun afsplitsing van de English Anarchist Circle en The Anarchist. De groep richtte ook de Freedom Press op, de belangrijkste uitgever van anarchistische literatuur in Engeland. De eerste redacteurs: Charlotte M. Wilson, Alfred Maesh, Thomas H. Keell; onder de auteurs George Bernard Shaw, Ferdinand Domela Nieuwenhuis, Max Nettlau, Emma Goldman, en Kropotkin. Een concurrerend Freedom werd opgezet door o.a. John Turner en Oscar Swede. Freedom wordt nog steeds uitgegeven.

Samenstelling Journalen, kasboeken, brievenboeken, abonnee-lijsten; documenten over de administratie, financiële perikelen en publicaties van de Freedom Press; manuscripten voor en brieven aan Freedom en de Freedom Press. De nadruk ligt op de periode 1920-1938.

Gebruik in de periode 1995-1997 2 onderzoekers uit Groot-Brittannië.

Literatuur

K. Morgan, *Against Fascism and War. Ruptures and Continuities in British Communist Politics, 1935-41*. Manchester, 1989.

Idem, *Harry Pollitt*. Manchester, 1993.

Idem, *The Associational Economy. Firms, Regions and Innovation*. Oxford, 1998.

D. Hardy, *Utopian Thought and Communal Experience*. Enfield, 1989.

Omvang 105.333 bladen (1840-1950) en 6.667 bladen (na 1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 207.200.

Fasering Het betreft voor het grootste deel uniek materiaal uit de slechtste periode, aangevuld met een klein deel eveneens uniek materiaal uit de periode na 1950. Ook dit papier is van slechte kwaliteit en dient dus geconserveerd te worden. Bovendien geldt hier de integriteit van de collectie: het geheel vormt een eenheid. De aanpak van de gehele collectie dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Hamon, Augustin Frédéric Adolphe, archief Frans socialist en vrijmetselaar, (1862-1945). Afgevaardigde voor de Bourse du Travail te Nantes naar het International Socialist Congress in Londen; oprichter van het anarchistische tijdschrift *L'Humanité nouvelle*; secretaris van de vrijmetselaarsfederatie in Bretagne; lid van de Association Nationale des Libres Penseurs de France. Lid van het Franse verzet in de Tweede Wereldoorlog. Vertaler van Shaw. Het betreft hier een gedeelte van zijn nalatenschap, de rest bevindt zich in Frankrijk.

Samenstelling Correspondentie van Hamon als socialistisch schrijver en als redacteur van *L'Humanité nouvelle*; manuscripten/typoscripten van artikelen van derden; materiaal over anarchisme, militarisme, socialisme; gedrukt materiaal over de communistische verzetsbeweging in de Tweede Wereldoorlog; krantenknipsels over anti-semitisme, anarchisme, socialisme.

Gebruik in de periode 1995-1997 7 onderzoekers, uit onder andere Leuven en Nantes.

Literatuur

K. Wils, 'Auguste Comte in Nederland (1845-1880)'. In: *BMGN* (112), 1997.

R. Bourrigaud, *Lettres Nantaises. Correspondance Charles Brunellière – Hamon (1891-1899)*. Présenté par René Bourrigaud sous la direction de Philippe-Jean Hesse. Nantes, 1990.

Omvang 91.784 bladen (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 169.800.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Hertz, Paul, archief Duits sociaal-democratisch politicus en economisch expert (1888-1961). Lid van de SPD, redacteur van de Leipziger Volkszeitung en van Die Freiheit, lid van de Reichstag; emigreerde naar Praag in 1933; leidde het tijdschrift Sozialistische Aktion; week uit naar de VS; keerde terug in 1949.

Samenstelling Persoonlijke documenten, correspondentie met vele beroemde socialisten; manuscripten, teksten van toespraken; documenten over de SPD, de Neu Beginnen-groep, etc.

Gebruik in de periode 1995-1997 14 onderzoekers, uit o.a. Duitsland en de VS.

Literatuur

U. Langkau-Alex, '“Es gilt die Menschen zu verändern...”. Zur Politik des Sozialdemokraten Paul Hertz im Exil'. In: *Exilforschung*. München, 1990.

Idem, 'Paul Hertz (1888-1961) Realpolitiker im Dienste der sozialdemokratischen Utopie.' In: *Vor dem Vergessen bewahren*. Berlijn, 1988.

W. Smaldone, *Rudolf Hilferding: the Tragedy of a German Socialdemocrat*. DeKalb Illinois, 1998.

Omvang 37.333 bladen (1840-1950) en 8.667 bladen (na 1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 85.100.

Fasering Het betreft voor het grootste deel uniek materiaal uit de slechtste periode, aangevuld met een klein deel eveneens uniek materiaal uit de periode na 1950. Ook dit papier is van slechte kwaliteit en dient dus geconserveerd te worden. Bovendien geldt hier de integriteit van de collectie: het geheel vormt een eenheid. De aanpak van de gehele collectie dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Humbert, Eugène Jean-Baptiste en Jeanne Humbert-Rigaudin, archief Frans vrijdenker en neomalthusianist, publicist, beïnvloed door anarchistische ideeën (1870-1944). Oprichter van de Liberté-groep en van het blad L'Indépendent. Bestuurslid van de Ligue de la Régénération Humaine en directeur van het bijbehorende periodiek; huwde Jeanne Rigaudin. De Humberts waren vooral actief op het gebied van propaganda voor geboortenbeperking. Humbert werd verschillende malen gearresteerd, voor anti-oorlogs-propaganda, voor propaganda over geboorteregeling en voor dienstweigering.

Samenstelling Correspondentie van Humbert met Jeanne Rigaudin, met zijn dochter en andere familieleden, met diverse anderen; tevens correspondentie met betrekking tot de periodieken die hij leidde, en manuscripten van derden. Van Jeanne Rigaudin zijn er dagboeken, correspondentie en manuscripten.

Gebruik in de periode 1995-1997 5 onderzoekers, voornamelijk uit Frankrijk.

Literatuur

T. de Boer, *Inventaire des archives d'Eugène Jean-Baptiste Humbert (1870-1944) et Henriette Jeanne Humbert-Rigaudin (1890-1986) 1896-1986 (-1993)*. Amsterdam, 1995. IISG working papers 28.

F. Ronsin, *Démographie et Politique*. Dijon, 1997.

Idem, *Les divorciaires affrontements politiques et conceptions du mariage dans la France du XIX siècle*. S.l., 1992.

Idem, *Le sexe apprivoisé. Jeanne Humbert et la lutte pour le contrôle des naissances* Parijs, 1990.

E.M. Bracons, *Urbanismo y ecologia en Catalunya*. Mostoles, 1992.

Idem, *El anarquismo iberico. Sus relaciones con el urbanismo ecologista u 'organico', el neomalthusianismo y el naturismo*. Barcelona, 1998.

Omvang 20.293 bladen (1840-1950) en 6.667 bladen (na 1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 49.876.

Fasering Het betreft voor het grootste deel uniek materiaal uit de slechtste periode, aangevuld met een klein deel eveneens uniek materiaal uit de periode na 1950. Ook dit papier is van slechte kwaliteit en dient dus geconserveerd te worden. Bovendien geldt hier de integriteit van de collectie: het geheel vormt een eenheid. De aanpak van de gehele collectie dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Nettlau, Max, archief Oostenrijks anarchistisch historicus, verzamelaar, wetenschapper (1865-1944). Studeerde filologie en Keltisch. Verzamelde in heel Europa historische documenten over anarchisme en socialisme; publiceerde een biografie van Bakoenin en een bibliografie en geschiedenis 'van de anarchie'. Nettlau was in het collectioneren de grote rivaal van Lucien Descaves (zie p. 21); de collecties zijn complementair.

Samenstelling Persoonlijke documenten; correspondentie met vele vooraanstaande Europeanen en organisaties, al dan niet anarchistisch; manuscripten van boeken en artikelen en ongepubliceerd werk; bibliografische aantekeningen; krantenknipsels.

Gebruik in de periode 1995-1997 42 onderzoekers.

Literatuur

M. Hunink, 'Das Schicksal einer Bibliothek. Max Nettlau und Amsterdam'. In: *International Review of Social History*. XXVII (1982) 1.

M. Burazerovic, *Anarchismus und Anarcho-Syndicalismus in Westdeutschland nach 1945*. Bochum, 1990.

Idem, Max Nettlau. *Der lange Weg zur Freiheit*. Berlijn, 1998.

Omvang 2.789.220 bladen (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 5.160.057.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Russell-Black, Dora, archief Schrijfster, socialiste, feministe (1894-1986); tweede vrouw van Bertrand Russell.

Samenstelling Persoonlijke documenten en correspondentie; politieke correspondentie; manuscripten van haar boeken en veel van haar artikelen; dossiers met betrekking tot organisaties en commissies waarbij ze betrokken was; documenten aangaande de door haar (en Russell) opgerichte progressieve Beacon Hill School.

Gebruik in de periode 1995-1997 10 onderzoekers, uit onder andere Australië en België.

Literatuur

T. de Boer, *Inventory of the papers of Dora W. Russell-Black (1894-1986) 1906-1986 and the Beacon Hill School (1908-) 1927-1943*. Amsterdam, 1993. IISG working papers 20.

L. Hall, 'The Facts of Life. The Creation of Sexual Knowledge in Britain 1650-1950'. In: *Journal of the Behavioral Sciences* 33 (1997) 3.

Idem, 'Weathering the Storm. Working-Class Families from the Industrial Revolution to the Fertility Decline'. In: *Continuity and Change* 12 (1997) 3.

Omvang 145.116 bladen (1840-1950) en 36.279 bladen (na 1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 335.581.

Fasering Het betreft voor het grootste deel uniek materiaal uit de slechtste periode, aangevuld met een klein deel eveneens uniek materiaal uit de periode na 1950. Ook dit papier is van slechte kwaliteit en dient dus geconserveerd te worden. Bovendien geldt hier de integriteit van de collectie: het geheel vormt een eenheid. De aanpak van de gehele collectie dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Sozialistische Arbeiter-Internationale (Labour and Socialist International), archief Opgericht in 1923, verenigde de sociaal-democratische partijen met uitzondering van de Komintern-partijen. Hield zich onder meer bezig met internationale ontwapening, de koloniale kwestie, democratisering van de Volkerenbond, en de strijd tegen het fascisme. In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog werd de organisatie door tegenstellingen verlamd, en uiteindelijk in 1946 opgeheven.

Samenstelling Documenten met betrekking tot de driejaarlijkse congressen, vergaderingen, commissies; correspondentie, bestuurlijke stukken en dergelijke.

Gebruik in de periode 1995-1997 4 onderzoekers, uit onder andere Frankrijk en Groot-Brittannië.

Literatuur

J.R. van der Leeuw, I.E.G. Schwidder, A.H. van der Horst, *Inventar des Archivs der Sozialistischen Arbeiter-Internationale (SAI) 1923-1940*. Amsterdam, 1993. IISG working papers 22.

B. Groppo, *La sinistra e il '56 in Italia e Francia*. Padua, 1987.

Idem, *Sindicati e comunismo. La formazione della politica sindacale dell'Internazionale comunista 1919-1921*. Padova, 1991.

C. Collette, *For Labour and for Women. The Women's Labour League, 1906-1918*. Manchester, 1989.

Idem, *The International Faith. Labour's Attitude to European Socialism 1918-39*. Aldershot, 1998.

Omvang 110.800 bladen (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 204.980.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Sozialistische Jugend-Internationale, archief Opgericht in Wenen in 1907 als Internationale Verbindung sozialistischer Jugendorganisationen. Benadrukte de strijd tegen het militarisme. Er was een splitsing tijdens de Eerste Wereldoorlog; in 1921 werden twee nieuwe organisaties opgericht, de Internationale Gemeinschaft der Sozialistischen Jugendorganisationen en de Arbeiter-Jugend-Internationale; in 1923 gingen deze op in de Sozialistische Jugend-Internationale. Zetelde achtereenvolgens in Berlijn, Praag en Parijs. Bestreed in de jaren dertig fel het fascisme.

Samenstelling Documenten met betrekking tot de bovengenoemde Internationales, circulaires, correspondentie, besluiten, rapporten.

Gebruik in de periode 1995-1997 11 onderzoekers.

Literatuur

H.-J. Vogel, *Erich Ollenhauer und die deutsche Sozialdemokratie*. Bonn, 1991.

B. Seebacher-Brandt, *Ollenhauer: Biedermann und Patriot*. Berlijn, 1984.

Omvang 40.800 bladen (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 75.480.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, Universiteitsbibliotheek

Conserveringsbeleid De Universiteitsbibliotheek Amsterdam is de grootste universitaire bibliotheek in Nederland, met omvangrijke collecties op diverse terreinen van wetenschap en cultuur. Het behoud van het cultureel erfgoed is één van haar voornaamste taken, en zij voert daartoe een actief conserveringsbeleid. Al vanaf het begin participeert de UBA ook in Metamorfoze met diverse grote projecten.

Circus-bibliotheek (Afdeling Zeldzame en Kostbare Werken) Een verzameling op het gebied van circus, kermis en populair theater, bijeengebracht door K.D. Hartmans; aangevuld met de verzamelingen van Roland Wagter, H. Baudert, B. Stapert en A. Schelfhout. Tevens met werken over de goochelkunst, bijeengebracht door Jules de Nijs.

Samenstelling De collectie omvat circusboeken in de ruimste zin: historische en documentaire werken, fotoboeken, romans en kinderboeken met het thema circus. 30% Nederlands materiaal, 70% buitenlands materiaal, vooral Frans, Duits en Engels, maar op dit moment niet nader te specificeren.

Belang en internationale reputatie Dit is één van de vier grote circuscollecties in de wereld. Van de titels in de circusbibliografie van Toole-Stott bevindt zich gemiddeld 50% in deze collectie, van de titels uit het laatste deel zelfs 75%, maar dit laatste deel is dan ook mede gebaseerd op deze collectie. R. Toole-Stott in zijn Acknowledgements: 'I have also added the press marks of the Universiteitsbibliotheek van Amsterdam since many of the books in their collections are not readily accessible in the other three'.

Literatuur

Catalogus van de circus-bibliotheek, nagelaten door K.D. Hartmans, deel 1. Amsterdam, 1968.

R. Toole-Stott, *Circus and Allied Arts, a World Bibliography 1500-1970. Based Mainly on Circus Literature in the British Museum, The Library of Congress, The Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, The Bibliothèque Nationale and on His Own Collection*. Vol. 4. Derby, [1971].

Omvang 200 brieven en 3.000 banden (1840-1950), 2.000 banden (na 1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 481.203.

Fasering Het betreft zowel materiaal uit de slechtste periode, als van daarna. In de eerste fase moeten in ieder geval het kleine aantal brieven behandeld worden en de boeken uit 1840-1950. Tegelijkertijd kan worden gezien of er boeken van na 1950 in aanmerking komen voor conservering in een latere fase (unica, en/of slecht materiaal).

Pekidim en Amarkalim (Afdeling Bibliotheca Rosenthaliana) De collectie is afkomstig van een in 1809 opgerichte internationale organisatie van 'opzichters en schatbewaarders' die behoeftige joden in Palestina ondersteunde. Deze organisatie zetelde in Nederland.

Samenstelling Brieven aan en van de Pekidim en Amarkalim. Het zwaartepunt ligt in de tweede helft negentiende eeuw, begin twintigste eeuw.

Belang en internationale reputatie De collectie is van het grootste belang voor inzicht in de economische situatie van de joodse bevolking in Palestina in de negentiende en twintigste eeuw. Een index op de brieven wordt binnenkort afgerond in Jeruzalem, waartoe men kopieën van een selectie van zo'n 1.000 brieven heeft gemaakt. Deze inventarisatie is ondersteund door de Memorial Foundation for Jewish Culture in New York.

Literatuur

Y. Kaniel, 'Sephardi Rabbis in Jerusalem on Modern Agricultural Settlements'. In: A.K. Offenber e.a., *Bibliotheca Rosenthaliana: Treasures of Jewish Booklore*. 2nd. ed. Amsterdam, 1996, p. 100.

R. Smidt van Gelder-Fontaine, 'Brieven uit Jeruzalem'. In: *Studia Rosenthaliana* 14 (1980), p. 239-245.

A. Horodisch, 'Die Graphik der Chalukah'. In: *Studia Rosenthaliana* 7 (1973), p. 40-74; 193-215.

Omvang Circa 10.000 brieven (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 18.500.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, Faculteit Biologie

Bibliotheek van de Nederlandse Entomologische Vereniging De bibliotheek is opgericht in 1845, sinds 1968 in bruikleen bij de Universiteit van Amsterdam. De UvA heeft echter al sinds 1923 geïnvesteerd in de collectie in de vorm van loonkosten van het bibliotheekpersoneel, de verzekering van het bezit, de huisvesting en via ondersteuning bij het catalogiseren voor de GGC. Acquisitie wordt mogelijk gemaakt door een jaarlijkse subsidie van f 100.000 door de Uyttenboogaart-Eliassen Stichting (UES), die als één van haar doelstellingen heeft 'het onderhouden en verrijken van de Bibliotheek der Nederlandse Entomologische Vereniging'. De NEV-bibliotheek heeft zich vanaf haar oprichting toegelegd op het verzamelen van literatuur over de entomologie, dat is de studie van de land-geleedpotigen, met uitzondering van de pissebedden, die tot een andere diergroep behoren.

Conserveringsbeleid Conservering is in de NEV-bibliotheek altijd beschouwd als één van de hoofdcomponenten van het beheer. De afgelopen jaren is er al veel geld gestoken in conservering en restauratie. Jaarlijks worden losse tijdschriftafleveringen van lopende tijdschriften gebonden. Van 1992-1995 werd een groot restauratieproject uitgevoerd, met subsidies uit het Deltaplan voor Cultuurbehoud (toenmalig Ministerie van WVC), en verder van de Uyttenboogaart-Eliassen Stichting, het Prins Bernhard Fonds, het Wittpen Fonds en Rosenthal Assurantiën. WVC stelde als voorwaarde, dat het magazijn van de bibliotheek klimatologisch beheersbaar werd gemaakt; dit is gebeurd onder leiding van en op kosten van de Dienst Bouw en Huisvesting van de UvA.

Binnen het restauratieproject zijn vooral de oudere delen van de collectie aangepakt: conservering van leren banden, restauratie van boeken met leren of perkamenten banden, herbindwerk aan halfleren en linnen banden. Verder werd achterstallig bindwerk uitgevoerd aan boeken, afgesloten tijdschriften en lopende tijdschriften, en tot slot werd verpakkingsmateriaal aangeschaft.

Samenstelling De collectie omvat ruim 21.000 boeken, 864 lopende tijdschriften, de meeste vanaf het eerste nummer aanwezig, en circa 3.600 afgesloten tijdschriften, samen zo'n 70.000 banden. Daarnaast zijn er ongeveer 100.000 overdrukken aanwezig. Totaal ongeveer 2,2 km. De geldelijke waarde van het bezit wordt op 12 miljoen geschat.

Alle boeken van na 1800 en ruim 50% van de tijdschriftencollectie zijn gecatalogiseerd in het GGC. De gehele collectie is ontsloten door middel van het databasepakket FileMaker Pro, raadpleegbaar ter plekke en via het netwerk van de Faculteit Biologie. Ook bestelde titels, en voorgenomen aanschaf zijn in dit pakket zichtbaar. De collectie staat bijeen geplaatst in een eigen, geklimatiseerd magazijn.

Belang en internationale reputatie Binnen het Bèta-cluster van de Universiteit van Amsterdam heeft de Bibliotheek van de NEV als enige collectie de kwalificatie van Conspectus-niveau 5 gekregen, d.w.z. van een complete collectie waarvoor zo breed en zo diep mogelijk wordt aangeschaft en die internationaal geldt als van hoog niveau. Binnen Nederland is de NEV-bibliotheek de grootste en compleetste op het gebied van de entomologie. Ter vergelijking: tegenover de ca. 21.000 boeken op entomologisch gebied van de NEV staan er 7.000 bij de Bibliotheek van Naturalis en 8.500 bij de Bibliotheek van de Landbouwwuniversiteit Wageningen. Tellingen in het GGC (waarin alle grote entomologiecollecties zijn opgenomen) geven bovendien aan, dat 35% van de boeken na 1800 uniek is.

De grootste bibliotheek op entomologisch gebied in Europa, waarschijnlijk zelfs ter wereld, is de Entomology Library of the Natural History Museum in Londen. Deze bibliotheek telt in totaal ca. 90.000 banden, tegenover de NEV 70.000. Dat geeft al aan, dat het in het geval van de NEV om een zeer grote, gespecialiseerde bibliotheek gaat, die tot de grootste ter wereld behoort.

Literatuur

P. Gilbert and C.J. Hamilton, *Entomology: A Guide to Information Sources* 2nd ed. Londen/New York, 1990.

R.H. Arnett Jr., G.A. Samuelson and G.M. Nishida, *The Insect and Spider Collections of the World*. 2nd ed. Gainesville, 1993.

Omvang 13.800 boeken, 12.995 tijdschriftbanden en 37.000 overdrukken (1840-1950), 16.083 boeken (na 1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 5.419.382.

Fasering Het betreft zowel materiaal uit de slechtste periode, als van daarna. In de eerste fase dienen de boeken uit 1840-1950 behandeld te worden en een verantwoorde selectie uit de tijdschriften en overdrukken. Tegelijkertijd kan worden gezien of er boeken, tijdschriften en overdrukken van na 1950 in aanmerking komen voor conservering in een latere fase (unica, en/of slecht materiaal).

Den Haag, Orde van Vrijmetselaren onder het Grootosten der Nederlanden, Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik'

Bibliotheekcollectie De rijke bibliotheek van de vrijmetselaar Georg Kloss werd kort na zijn dood aangekocht door prins Frederik, die 65 jaar Grootmeester van de Orde is geweest. Prins Frederik zelf kocht ook veel aan, en zijn bibliotheek vormt samen met het archief van de Orde het begin en de kern van de huidige bibliotheekcollectie. Daarna is er altijd actief aangekocht.

Conserveringsbeleid De bibliotheek is, samen met het archief en het museum van de vrijmetselaars, gevestigd in een speciaal voor de verzamelingen verbouwd en geklimatiseerd pand. Men is begonnen met het verpakken van de collectie.

Samenstelling De bibliotheek heeft een beroemde verzameling oude drukken, de Kloss-collectie, en met die collectie als basis is de bibliotheek verder uitgebreid.

Het materiaal uit de periode 1840-1950 omvat 40.000 banden, waarvan het Nederlandse, Duitse en Franse aandeel elk zo'n 25% bedraagt, ongeveer 15% Engels is, en de rest afkomstig is uit andere landen. Naast monografieën omvat de collectie ook een aantal unieke tijdschriften. Verder bevat de bibliotheek nog 5 m archiefmateriaal uit de periode 1840-1900.

Belang en internationale reputatie Er wordt gestreefd naar een zo compleet mogelijke verzameling. Het is de grootste verzameling in Europa op het gebied van vrijmetselarij in ruime zin. Zowel voor de oudere periode, als voor de periode 1840-1950 beschikt de bibliotheek over uniek materiaal, enerzijds door de aanwezigheid van de Kloss-collectie, anderzijds door het buitenlandse materiaal tot 1940 dat niet alleen in Nederland uniek is, maar ook in het buitenland. Door de vernietiging van belangrijke collecties in Duitsland gedurende de Tweede Wereldoorlog beschikt de bibliotheek over materiaal dat in Duitsland zelf niet meer aanwezig is.

Gebruik Voor de bibliotheek zijn er zo'n 1.000 bezoekers per jaar.

Literatuur

E. Kwaadgras, 'In de Schatkamer van de Koninklijke Kunst: De verzamelingen van de Orde van Vrijmetselaren'. In: A. v.d. Sande en J. Rozendaal, *Een stille leerschool van deugd en goede zeden*. Hilversum, 1995, p. 157-169.

Omvang 30.000 bladen en 40.000 boeken (1840-1950), 27.500 boeken (na 1950), 150.000 bladen en 12.500 boeken (voor 1840).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 7.743.000.

Fasering In de eerste fase dient begonnen te worden met de conservering van de handschriften en boeken uit de periode 1840-1950. Tevens dient dan bezien te worden, of er onder de boeken van na 1950 een aantal dringend conservering behoeft. Het materiaal van voor 1840 wordt adequaat verpakt, en dat lijkt voorlopig voldoende.

Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

Bibliotheca Van der Linde-Niemeijeriana (Schaak- en damcollectie, Afdeling Vakbeheer) De Koninklijke Bibliotheek was reeds in het bezit van een kleine verzameling schaakboeken, toen zij in 1876 haar collectie verrijkte met de schaakbibliotheek van Antonius van der Linde die ongeveer 800 schaakboeken en -handschriften telde. In 1948 schonk Meindert Niemeijer zijn verzameling schaak- en damboeken (7.000 titels) aan de Koninklijke Bibliotheek. In 1956 werd de collectie op initiatief van K.W. Kruijswijk aangevuld met de 500 titels tellende verzameling damboeken van G.L. Gortmans. Sindsdien streeft de KB naar het in stand houden van een zo compleet mogelijke collectie schaak- en damboeken.

Conserveringsbeleid In verband met haar taakstelling voert de KB al jaren een actief conserveringsbeleid met betrekking tot de eigen collectie. Daarnaast heeft zij belangrijke initiatieven ontplooid om tot een landelijke aanpak van de conserveringsproblematiek te komen.

Samenstelling De collectie omvat 25.000 titels (ca. 40.000 banden) gedrukte werken en 120.000 folia handschriftelijk en archiefmateriaal. Ruim 70% van de collectie gedrukten is gecatalogiseerd in het GGC, 20% is online beschreven (Access database) en een kleine 10% is alleen op fiches beschreven. Ongeveer 72.000 folia handschriftelijk materiaal zijn reeds beschreven.

De collectie staat op 5 verschillende plaatsen bijeen: Leeszaal Schaak: 8.500 titels; magazijn 01: 15.000 titels; magazijn Bijzondere Collecties: 550 gedrukte werken en 120.000 folia handschriftelijk materiaal; magazijn 3: tijdschriften (T signaturen); magazijn 02: tijdschriften (hoge T signaturen).

Belang en internationale reputatie De schaakcollectie van de KB is de op één na grootste publieke schaakcollectie ter wereld. De J.G. White Collection in de Cleveland Public Library in de VS is vermoedelijk nog groter. De damcollectie van de KB is de grootste ter wereld.

De Bibliotheca Van der Linde-Niemeijeriana is een internationaal vermaarde collectie, zowel waar het de omvang als de inhoud betreft. Of Cleveland de grootste schaakcollectie ter wereld heeft of de KB, is niet helemaal duidelijk. Algemene verschillen liggen in de aard van beide collecties. De J.G. White collectie bestaat uit schaak, dam, orientalia en folklore. Vanuit deze invalshoek zitten er in diens schaakcollectie bijvoorbeeld meer dan 1.000 edities en versies van de Rubaiyat van Umar' Khayyam (een elfde-eeuwse Perzisch dichter), omdat daar een beroemd schaakgedicht in staat. Ook van werken van Rabelais en Polydorus Vergilius die zijdelings iets over schaken hebben geschreven bezat White vele edities. Het streven naar volledigheid van deze collectie is dus te omschrijven als 'zo veel mogelijk van hetzelfde', terwijl de KB streeft naar 'zo veel mogelijk diversiteit'. Waar het handschriften betreft is de White collectie belangrijker dan de schaakcollectie van de KB. Cleveland bezit o.a. verschillende belangrijke De Cessolis handschriften alsook andere zestiende tot achttiende eeuwse handschriften over schaken. De KB heeft het FIDE-archief, twee De Cessolis handschriften en veel eind-negentiende en twintigste eeuws materiaal en een enkel stuk uit de zeventiende en achttiende eeuw.

Gebruik Het grootste gedeelte van de oude collectie Niemeijer staat in open opstelling in de leeszaal Schaak & Dam. Dit zijn voornamelijk boeken uit de periode 1840-1950, de bedreigde boeken. De open opstelling bevordert de toegankelijkheid aanzienlijk, maar is nadelig voor het behoud van het materiaal. De collectie wordt geraadpleegd voor studiedoeleinden door onderzoekers, schakers en liefhebbers.

Literatuur

T.J. Holmes, 'Notes on the John Griswold White Collection of Chess and Checkers'. In: *The Open Shelf*. Memorial nr J.G. White (1929, June).

W.C. Green, 'John. G. White Collection of Cleveland Public Library'. In: *Wisconsin Chess Letter* (1940), p. 5-6.

D.A. Betts (comp.), *Chess. An Annotated Bibliography of Works Published in the English Language 1850-1968*. Boston, 1974.

A.N. Loranth, 'The John G. White Collection'. In: *Michigan Chess* (1975), p. 1-10.

W. Litmanowicz, J. Gizycki, *Szachy od A do Z*. Warszawa [1986], p. 79-80.

N. Divinsky, *The Batsford Chess Encyclopedia*. Londen, [1990].

D. Hooper and K. Whyld, *The Oxford Companion to Chess*. 2nd ed. Oxford, New York, 1992, p. 225-226.

Cleveland Public Library Chess and Checkers Collection [<http://www.cpl.org/spchome.html>].

J. Weinheimer and A. Carroll, 'Kingly Books of a Royal Game'. In: *Biblio 3* (1998), p. 23-29.

H. Reerink, 'M. Niemeijer, G.L. Gortmans'. In: *Verzamelaars en verzamelingen. 200 Jaar Koninklijke Bibliotheek*. Zwolle, 1998, p. 168-175.

R. Storm, 'Antonius van der Linde'. In: *Verzamelaars en verzamelingen. 200 Jaar Koninklijke Bibliotheek*. Zwolle, 1998, p. 75-79.

Omvang 18.000 bladen handschriften, 17.000 banden en 2.560 stuks ander materiaal, zoals overdrukken, knipsels, kleindruk, (1840-1950), 100.000 bladen handschriften, 5.125 stuks ander materiaal en 21.000 banden (na 1950), 2.000 bladen handschriften en 2.000 banden (voor 1840).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 4.282.046.

Fasering Al het materiaal uit de periode 1840-1950 is hard aan conservering toe, en dit dient dan ook met voorrang aangepakt te worden. Ook de handschriften van na 1950 (FIDE-archieff) zijn er slecht aan toe, en dienen eveneens in de eerste fase te worden geconserveerd. Tot slot zou in de eerste fase zo'n 20% van de boeken van na 1950 geconserveerd dienen te worden, aangezien dat Oost-Europees en Russisch materiaal betreft dat enerzijds op zeer slecht papier is gedrukt, en anderzijds waarschijnlijk niet geconserveerd wordt in de landen van herkomst. Tegelijkertijd kan dan bezien worden wat er in een volgende periode aangepakt moet worden aan het andere materiaal van na 1950 (vaak eveneens op slecht papier). Voor het materiaal van voor 1840 kan voorlopig volstaan worden met verpakken.

Hillegom, Koninklijke Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur

Bibliotheekcollectie De basis is gelegd in 1948, met de aankoop van het merendeel van de collectie E.H. Krelage. De KAVB is een verenigingsbibliotheek, en daardoor dus een particuliere instelling, en heeft een budget van rond de f 30.000 per jaar. Bovendien heeft men vorig jaar een extra budget van f 25.000 gekeregen om de catalogi te automatiseren; men is tot 1988 gekomen.

Conserveringsbeleid De bibliotheek voert een actief bindbeleid, maar momenteel is de collectie veel te klein behuisd, en staat bovendien niet in een geklimatiseerde ruimte opgesteld. Hiermee voldoet de bibliotheek dus niet aan alle gestelde eisen. De bibliothecaris heeft binnen de KAVB ook andere taken, zodat het niet mogelijk is om alle tijd aan de bibliotheekcollectie te besteden. Overigens gaat het instituut binnen afzienbare tijd verhuizen, en krijgt in die nieuwe behuizing waarschijnlijk wel een klimatologisch beheersbare ruimte.

Samenstelling Ca. 14.000 titels, van 1560-heden. De collectie is vooral sterk in handelscatalogi en negentiende-eeuwse tijdschriften, vooral buitenlandse tuinbouw tijdschriften, vaak compleet. Ze omvat daarnaast pamfletten, proefschriften en andere materialen. Er bevindt zich ook een klein deel handschriftelijk materiaal in de collectie, o.a. aantekenboekjes van kwekers, waarin vaak voor het eerst beschreven is hoe een bepaalde 'cultivar' gekweekt is. De bibliotheek verzamelt zo compleet mogelijk, en omvat literatuur in ruim twintig talen. Er zijn veel unica, vooral in het oudere deel van de bibliotheek.

Belang en internationale reputatie De collectie is internationaal vermaard, de grootste in zijn soort, op het gebied van bol-, knol- en wortelstokgewassen, zowel botanisch, tuinbouwkundig als cultuurhistorisch. De collectie is verbonden met het typisch 'Hollandse' exportproduct van de geestgronden, en in die zin representatief voor wat men in het buitenland weet van Nederland. Alleen al daarom is de verzameling de moeite van het conserveren waard.

Gebruik Hoewel de bibliotheek een particuliere instelling is, trekt de collectie nog zo'n 140 bezoekers per jaar, ook uit het buitenland, tot uit het Verre Oosten.

Literatuur

A. Dwarswaard, 'Bollenbibliotheek: Onmisbare bron voor moderne ondernemer'. In: *Bloembollencultuur* 13 (24 juni 1993), 13-15.

Omvang 30.000 bladen en 18.800 banden.

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 1.863.433.

Fasering Allereerst moet er voor gezorgd worden dat de collectie adequaat wordt ondergebracht. Dat wil zeggen: in een geklimatiseerde ruimte, op een voldoende oppervlak. Vervolgens moet er een degelijke schatting van de verdeling van het materiaal over de perioden komen, en wellicht is het dan nog mogelijk het handschriftelijk materiaal te behandelen. De collectie is van groot belang, maar kan niet zonder meer aangepakt worden.

Leiden, Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde

Sino-Maleise literatuur De collectie is en wordt aangeschaft via een vertegenwoordiging van het instituut in Jakarta.

Conserveringsbeleid De bibliotheek besteedt veel aandacht aan passieve conservering. Het materiaal staat in een geklimatiseerd magazijn opgeslagen. De bibliotheek voert een actief bindbeleid, en besteedt daar veel geld aan. Ook kleine restauraties worden regelmatig uitgevoerd.

Samenstelling De collectie bestaat volledig uit Sino-Maleise literatuur, de niet-canonieke [triviale] literatuur in de periode 1880-1960 verschenen in Nederlands-Indië/Indonesië, geschreven door inheemse Chinezen. De meeste publicaties stammen uit de periode 1920-1942, en zijn vrijwel altijd op inferieur papier gedrukt. De literatuur is in een Maleis dialect dat veel gebruikt wordt door de Chinese bevolkingsgroep, maar ook door anderen. Zowel qua taalgebruik als inhoudelijk wijkt deze literatuur sterk af van de canonieke. In een ongedwongen verteltrant komen allerlei zaken aan de orde: contemporaine maatschappelijke kwesties, adaptaties van Chinese literaire werken, biografieën, historische vertellingen en dergelijke.

Belang en internationale reputatie De meest complete collectie ter wereld op dit gebied. Daarnaast zijn er kleinere collecties in de Nationale Bibliotheek in Jakarta en in de Bibliotheek van de Nationale Universiteit in Kuala Lumpur. De collectie wordt nog steeds geregeld aangevuld. Het wetenschappelijk belang van dit materiaal wordt nog maar kort onderkend, vooral sinds de publicatie van de standaardbibliografie van Claudine Salmon. Sindsdien wordt in diverse publicaties gewezen op het literaire, taalkundige, sociale en historische belang van deze literatuur.

Literatuur

C. Salmon, *Literature in Malay by the Chinese of Indonesia: a Provisional Annotated Bibliography*. Parijs, 1981 (588 pag.).

Omvang 1.000 boeken (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 96.167.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Leiden, Universiteit Leiden, Bureau Buitenland

Kong Koan archief beheerd door prof. L. Blussé. (Fysiek ondergebracht in een eigen, geklimatiseerde ruimte in de bibliotheek van het Sinologisch Instituut). Het betreft hier het archief van de zogenaamde Chinese Raad van Batavia, ofwel Kong Koan. De Chinese Raad werd in 1740 ingesteld door de regering in Batavia om beter grip te krijgen op het reilen en zeilen van de Chinese gemeenschap via zogenaamde Chinese officieren. Het archief dat volkomen inadequaat was opgeslagen in Indonesië is dankzij inspanningen aan Leidse zijde naar Nederland overgebracht.

Conserveringsbeleid Het laat-negentiende eeuwse materiaal is er slecht aan toe, veel documenten zijn aangetast. Daardoor is een groot deel van het archief beperkt toegankelijk. Het streven is de collectie zo spoedig mogelijk te verfilmen. Er is een inventaris aanwezig, en het archief wordt momenteel netjes verpakt door vrijwilligers van de Stichting 'Vrienden van het Kong Koan archief', die ook actief fondsen aan het werven is om de collectie te kunnen conserveren. Er is zelfs al een begroting gemaakt door de firma Microformat van ca. f 100.000,- voor het volgens Metamorfoze-normen verfilmen van de collectie.

Samenstelling Ongeveer 20 m archief, Chinees, Maleis en gedeeltelijk Nederlands. Het archief omvat demografische gegevens over 150 jaar (huwelijks- en begrafenisregistratie), daarnaast notulen van de wekelijkse vergaderingen, correspondentie met het koloniaal bestuur, gegevens aangaande het Hollands-Chinees onderwijs etc.

Belang en internationale reputatie Volstrekt unieke verzameling manuscripten en drukwerken met betrekking tot de Chinese gemeenschap van het voormalig Batavia. Het is het enige nog bestaande archief van een overzeese Chinese gemeenschap, en is als koloniale instelling onderdeel van het Nederlands koloniaal erfgoed overzee.

Gebruik Vanwege het kwetsbare karakter van het materiaal wordt raadpleging ervan zoveel mogelijk tegengehouden, omdat de stukken eerst verfilmd moeten worden. Vervolgens wil prof. Blussé met IAS en NWO belangrijke stukken zelf uitgeven.

Omvang 108.000 bladen (1840-1950, heel klein deel voor 1840).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 199.800.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Leiden, Universiteit Leiden, Instituut Kern

Collectie Johan van Manen De collectie bestaat uit de nalatenschap (archief) van Johan van Manen (1877-1943), plus de door hem bijeengebrachte verzamelingen. Hij was lange tijd actief in de internationale Theosofische beweging, en wijdde zich later aan de studie van het Tibetaans boeddhisme. Op het gebied van de Oosterse studies verwierf hij grote bekendheid, en hij was daarbinnen een toegewijd verzamelaar van teksten en objecten. Van Manen was bibliothecaris van diverse instituten; algemeen secretaris van de Asiatic Society of Bengal (nu: The Asiatic Society), en als zodanig belast met de publicatie van *The Journal and Proceedings of the Asiatic Society of Bengal*, met de supervisie over de Bibliotheca India (tekstuitgaven) en met de leiding van de bibliotheek. Na 1916 legde hij zich met hulp van drie Tibetaanse medewerkers toe op het bestuderen en verzamelen van Tibetaanse blokdrukken en manuscripten. Aanvankelijk waren zijn collecties ondergebracht in het Rijksmuseum voor Volkenkunde, maar sinds 1981 berusten ze in het Instituut Kern.

Conserveringsbeleid De Utrechtse collectie is begin jaren negentig bij die van het Instituut Kern gevoegd. Bij het integreren van de collecties is een grote bindoperatie uitgevoerd. Kleine reparaties worden incidenteel uitgevoerd. Het bijzondere materiaal, waaronder deze collectie, staat in een geklimatiseerde ruimte en is verpakt.

Samenstelling *Archief*, 13 dozen. Hoewel het hier het archief van een Nederlandse geleerde betreft, is ervoor gekozen het in samenhang met de bijbehorende Tibetaanse collecties voor conservering voor te dragen. Veel van het archiefmateriaal is Tibetaans of Engels, enkele stukken Chinees of Nederlands. Typoscripten van lezingen, afschriften van Tibetaanse manuscripten, teksten van verhandelingen, aantekeningen, brieven e.d. Een collectie van 182, voornamelijk Boeddhistische *Lepcha-manuscripten* (circa 12.740 bladen) uit eind negentiende, begin twintigste eeuw, waarvan 20-30% direct bedreigd is. Het is de omvangrijkste verzameling ter wereld, andere bibliotheken hebben meestal niet meer dan enkele tientallen manuscripten (British Library, Londen; Museum für Völkerkunde, Wenen). Het Lepcha is een Tibeto-Birmaanse taal, met uitsterven bedreigd, uit de oostelijke Himalaya (Sikkim). Ook in het spreekgebied van de taal is naar verhouding weinig materiaal overgeleverd. Collectie *Tibetaanse blokdrukken* (825) en *manuscripten* (400), van internationaal niveau. Een aantal blokdrukken heeft waterschade. Een collectie Tibetaanse blokdrukken van een dergelijke omvang uit deze periode is niet elders aanwezig. In het verleden is geregeld door buitenlandse onderzoekers aan het materiaal gewerkt, o.a. door R.M. von Nebesky-Wojkowitz.

Belang en internationale reputatie Als geheel een niet grote, maar in zijn soort unieke collectie, die zowel vanwege de Tibetaanse blokdrukken als de Lepcha-manuscripten de belangrijkste ter wereld is op dit gebied. Het archief van Van Manen geeft hierbij belangrijke achtergrondinformatie.

Gebruik Momenteel wordt het materiaal bestudeerd door prof. Yang Enhong, van het Institute of National Minority Literature aan de Chinese Academy of Sciences. De heer Yang verblijft hiertoe in Nederland bij het IIAS. De andere onderzoeker is dr. Ulrike Roesler, Philipps-Universität Marburg.

Literatuur

R.M. von Nebesky-Wojkowitz, *Oracles and Demons of Tibet: the Cult and Iconography of the Tibetan Protective Deities*. Den Haag, 1956.

Mi la ras pa'i rnam thar: texte tibétain de la vie de Milarépa, ed. J.W. de Jong. Den Haag, 1959.

R. Kaschewsky, *Das Leben des lamaistischen Heiligen Tsongkhapa Blo-bzan-grags-pa (1357-1419) dargestellt und erläutert anhand seiner Vita 'Quellort allen Glückes'*. Wiesbaden, 1971.

P. Klafkowski, 'Rong (Lepcha), the Vanishing Language and Culture of Eastern Himalaya'. In: *Lingua Posnaniensis* 23 (1980), p. 118.

P. Richardus, *The Dutch Orientalist Johan van Manen, His Life and Work*. Leiden, 1989. Kern Institute Miscellanea 3. (De hierin opgenomen bibliografie van Van Manen omvat ongeveer 150 ingangen).

P.C. Verhagen, 'Mantras and Grammar'. In: *Aspects of Buddhist Sanskrit (Proceedings of the International Symposium on the Language of Sanskrit Buddhist Texts, Oct. 1-5, 1991)*. Ed. K.N. Mishra. Sarnath, 1993, p. 320-346.

Tibetan Lives: Three Himalayan Autobiographies, ed. P. Richardus; historical foreword Alex McKay. Richmond, 1998.

Ch. Cuppers en P.K. Sorensen, *A Collection of Tibetan Proverbs and Sayings*. Stuttgart, 1998.

Omvang 22.140 bladen en 825 boeken (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 120.297.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Leiden, Universiteit Leiden, Universiteitsbibliotheek

Snouck Hurgronje collectie (Afdeling Oosterse Collecties/Legatum Warnerianum) De collectie is bijeen gebracht door Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936) die in zijn Indische tijd (tot 1906) adviseur voor Inlandse en Arabische Zaken was. In die tijd publiceerde hij zijn monografieën *De Atjehers* (ook in het Engels vertaald) en *Het Gajoland en zijn bewoners*. Daarvoor was hij docent Maleis aan de Leidse universiteit, na zijn Indische tijd hoogleraar Arabisch en Islam, ook aan de Leidse universiteit. Snouck Hurgronje publiceerde tevens een zeer bekende monografie over Mekka in twee delen in 1888.

Conserveringsbeleid De UB Leiden besteedt zorg aan de bewaaromstandigheden van het bijzondere, oude materiaal, allereerst door opslag in geklimatiseerde ruimtes, inmiddels ook door het materiaal te verpakken.

Samenstelling De collectie bestaat uit 100 meter gedrukte werken, ca. 2800 handschriften en 5 meter archiefmateriaal. Daarnaast zijn er collectie-onderdelen die buiten de papierconservering vallen, namelijk foto's en een geluidscollectie. Deze laatste hangt samen met delen uit het archief en de handschriftencollectie. Herkomst van delen van de collectie: Mekka (1884-1888); Nederlands-Indië (1890-1907), Turkije (1906), Europese talen (archief 1880-1936). Uit Indonesië komen vooral de handschriften, in vele Indonesische talen en in het Arabisch. Voor onderdelen bestaat er gepubliceerde ontsluiting. De Maleise collectie wordt momenteel ontsloten. De gedrukte werken zijn grotendeels beschreven in de GGC, voor de rest wordt binnenkort gestart met een speciaal retro-project.

Belang en internationale reputatie De uniciteit van deze verzameling staat buiten kijf. Omdat Snouck Hurgronje zo in het centrum van het koloniale bestuur aanwezig was, kwamen de interessantste stukken in zijn handen, en later naar de UB. Geen collectie ter wereld is zo ruim voorzien als deze.

Gebruik Naar alle Snouck Hurgronje collecties is dagelijks vraag; zij vormen een belangrijke bron voor de programma's van onderwijs en onderzoek ten behoeve van Islamic Studies. De collectie bestaat uit zeer kwetsbaar materiaal, vooral de gedrukte trivia vereisen conservering. Ook de staat van de handschriften is niet goed: inktvraat, resten van schimmels, schade door ongedierte. Het toenemend gebruik van de collecties noodzaakt op korte termijn tot ingrijpen. Het meeste materiaal dateert van na 1840.

Literatuur

P.S. van Ronkel, *Supplement-Catalogus der Maleische en Minangkabausche handschriften in de Leidse Universiteits-Bibliotheek*. Leiden, 1921.

P. Voorhoeve, *Handlist of Arabic Manuscripts* Leiden, 1957.

Idem, *Catalogue of Acehnese Manuscripts* Leiden, 1994.

Omvang 310.000 bladen en 4.000 boeken (1840-1950).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project f 958.167.

Fasering Het betreft uitsluitend uniek materiaal uit de slechtste periode. De aanpak dient daarom binnen de eerste fase te vallen.

Utrecht, Universiteit Utrecht, Bibliotheek Diergeneeskunde

Historische bibliotheekcollectie tot 1950 De bibliotheek bestaat sinds 1925, daarvóór werd het materiaal verzameld door de voorgangers 's Rijks Veeartsenijschool en de Veeartsenijkundige Hoogeschool. Het vak diergeneeskunde had zijn grootste vlucht in de negentiende eeuw, het zwaartepunt van de collectie ligt dan ook daar. Na 1950 is diergeneeskunde nauwelijks nog een zelfstandig vakgebied te noemen wat betreft literatuur; het is veel meer een onderdeel van de biomedische sector als geheel geworden. Ook historisch ligt de grens dus bij 1950.

Conserveringsbeleid De UB Utrecht besteedt als bewaarbibliotheek veel geld aan de restauratie van handschriften en oude drukken, en het in dozen opbergen van bijzonder materiaal. Binnen afzienbare tijd verhuist de bibliotheek naar nieuwbouw met volledig geklimatiseerde magazijnen. Daarnaast is de UB actief de collecties uit de periode 1840-1950 aan het conserveren, wat onder meer blijkt uit deelname aan Metamorfoze-projecten.

Samenstelling Het percentage Nederlands materiaal is slechts 5%. De rest is Duits, Frans en Engels, en nog 5% overige talen. Het handschriftelijk materiaal is geheel Nederlands en sterk bedreigd (50% direct bedreigd), maar niet onder te brengen als een aparte collectie: het zijn losse cultuurhistorische handschriften die onderdeel van de collectie uitmaken.

Belang en internationale reputatie De Bibliotheek Diergeneeskunde behoort tot de grootste ter wereld, en is de enige in Nederland. Buitenlandse veterinaire-historici gebruiken de Utrechtse bibliotheek vanwege haar brede internationaal georiënteerde collecties. Zo kwam prof. R.H. Dunlop (University of Minnesota) enige malen gedurende langere tijd in Utrecht werken ter voorbereiding van zijn grote geschiedwerk.

Literatuur

R.H. Dunlop, *Veterinary Medicine – an Illustrated History*. Mosby, 1996.

Omvang 15.000 bladen en 30.000 boeken (1840-1950), 20.000 bladen en 4.000 boeken (voor 1840).

Kosten conserverende maatregelen voor gehele project: f 3.257.750.

Fasering In de eerste fase dienen de handschriften en boeken uit de periode 1840-1950 geconserveerd te worden. Vanwege het belang van de collectie als geheel zou het materiaal van voor 1840 in ieder geval verpakt moeten worden. Eventuele andere maatregelen moeten overwogen worden, afhankelijk van de staat van de documenten.

GEBRUIKTE LITERATUUR

- G.C. Noordermeer, M.A.H. Ongering, L. Voogt, *Het behoud van het literair erfgoed en de cultureel waardevolle bibliotheekcollecties* (BLE 1). Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 1990.
- Advies over het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de Nederlandse taal en cultuur*. Amsterdam, KNAW, Commissie Geesteswetenschappen, 1992.
- G.C. Noordermeer, M.A.H. Ongering, *Het behoud van Nederlands en Fries literair erfgoed* (BLE 2). Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 1993.
- J. Mateboer, *Papieren erfgoed in Nederlandse bibliotheken: selectiescenario voor een nationaal conserveringsprogramma*. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 1996.
- RBK Adviesgroep, *Om het academisch erfgoed*. Den Haag, 1996.
- J. Mateboer, *Repertorium bijzondere collecties* Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 1997.
- Cultuurnota 1997-2000*. Den Haag, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 1997.
- Abdelaziz Azid, *Memory of the World: Preserving our Documentary Heritage*. UNESCO, Information and Informatics Division, July 1997 [<http://www.unesco.org/webworld/memory>].
- Nationaal programma voor de conservering van bibliotheekmateriaal: Activiteitenplan 1998*. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 1998.
- J. Mateboer, *Nederlandse cultuurhistorische collecties geteld en gewogen*. Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 1998.
- Abby Smith, *The Future of the Past: Preservation in American Research Libraries* Council on Library and Information Resources, 1999.

BIJLAGE: CONSERVERINGSNOODZAAK IN CIJFERS PER COLLECTIE

De schaal loopt van 1-10, waarbij 10 de hoogst mogelijke prioriteit aangeeft. De cijfers ontlopen elkaar niet veel, het is duidelijk dat de collecties alle dringend aan conservering toe zijn.

IISG, archief Aksel'rod	7,25
IISG, archief Berkman	7,25
IISG, archief De Man	7,00
IISG, archief Descaves	8,25
IISG, archief 'Freedom'	7,00
IISG, archief Hamon	7,25
IISG, archief Hertz	7,00
IISG, archief Humbert	7,00
IISG, archief Nettlau	7,25
IISG, archief Russell-Black	7,00
IISG, archief Sozialistische Arbeiter-Internationale	7,00
IISG, archief Sozialistische Jugend-Internationale	6,50
UvA, Circus-bibliotheek	6,69
UvA, Pekidim en Amarkalim	7,75
UvA, NEV-bibliotheek	7,44
Bibliotheek Cultureel Maçonniek Centrum	8,44
KB, Schaak- en damcollectie (Van der Linde-Niemeijeriana)	7,44
Bibliotheek Koninklijke Alg. Ver. voor Bloembollencultuur	5,97*)
KNAW, collectie Sino-Maleis	8,34
UL, Kong Koan-archief	7,63
UL, collectie Van Manen	6,94
UL, collectie Snouck Hurgronje	8,31
UU, Bibliotheek Diergeneeskunde	8,03

*) Het cijfer voor de Bibliotheek van de KAVB kon niet goed berekend worden, aangezien er te weinig gegevens bekend zijn. Het moet waarschijnlijk veel hoger zijn.

BIJLAGE: KOSTEN VOLLEDIGE PROJECTEN, PER COLLECTIE						
	Materiaal	Verfilmen	Verpakken	Registreren	Ontzuren	Totaal
IISG, archief Aksel'rod	Handschriften 1840-1950	42,000	3,360	P.M.	16,800	62,160
IISG, archief Berkman	Handschriften 1840-1950	35,500	2,840	P.M.	14,200	52,540
IISG, archief De Man	Handschriften 1840-1950	40,000	3,200	P.M.	16,000	59,200
IISG, archief Descaves	Handschriften 1840-1950	76,013	6,081	P.M.	30,405	112,499
IISG, archief 'Freedom'	Handschriften 1840-1950	131,666	10,533	P.M.	52,667	194,866
	Handschriften na 1950	8,334	667	P.M.	3,334	12,334
IISG, archief Hamon	Handschriften 1840-1950	114,730	9,178	P.M.	45,892	169,800
IISG, archief Hertz	Handschriften 1840-1950	46,666	3,733	P.M.	18,667	69,066
	Handschriften na 1950	10,834	867	P.M.	4,334	16,034
IISG, archief Humbert	Handschriften 1840-1950	25,366	2,029	P.M.	10,147	37,542
	Handschriften na 1950	8,334	667	P.M.	3,334	12,334
IISG, archief Nettleau	Handschriften 1840-1950	3,486,525	278,922	P.M.	1,394,610	5,160,057
IISG, archief Dora Russell-Black	Handschriften 1840-1950	181,395	14,512	P.M.	72,558	268,465
	Handschriften na 1950	45,349	3,628	P.M.	18,140	67,116
IISG, archief Sozialistische Arbeiter-Internationale (Labour and Socialist International)	Handschriften 1840-1950	138,500	11,080	P.M.	55,400	204,980

	Materiaal	Verfilmen	Verpakken	Registreren	Ontzuren	Totaal
IISG, archief Sozialistische Jugend-Internationale	Handschriften 1840-1950	51,000	4,080	P.M.	20,400	75,480
UBA, ZKW, Circusbibliotheek	Handschriften 1840-1950	250	20	P.M.	100	370
	Boeken 1840-1950	195,000	3,000	40,500	50,000	288,500
	Boeken na 1950	130,000	2,000	27,000	33,333	192,333
UBA, Rosenthaliana, Pekidim en Amarkalim	Handschriften 1840-1950	12,500	1,000	P.M.	5,000	18,500
UvA, Bibliotheek Nederlandse Entomologische Vereniging, NEV	Boeken 1840-1950	897,065	13,801	186,314	230,017	1,327,196
	Ander materiaal, 1840-1950	240,500	14,800	499,500	197,333	952,133
	Tijdschriften, 1840-1950	1,123,418	12,995	175,433	281,558	1,593,404
	Boeken na 1950	1,045,395	16,083	217,121	268,050	1,546,649
Bibliotheek Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik' (Vrijmetselaars) Den Haag	Handschriften 1840-1950	37,500	3,000	P.M.	15,000	55,500
	Boeken 1840-1950	2,600,000	40,000	540,000	666,667	3,846,667
	Boeken na 1950	1,787,500	27,500	371,250	458,333	2,644,583
	Handschriften voor 1840	187,500	15,000	P.M.	N.V.T.	202,500
	Boeken voor 1840	812,500	12,500	168,750	N.V.T.	993,750
KB, Van der Linde-Niemeijeriana (Schaak- en dam)	Handschriften 1840-1950	22,500	1,800	P.M.	9,000	33,300
	Boeken 1840-1950	1,105,000	17,000	229,500	283,333	1,634,833
	Ander materiaal 1840-1950	33,280	1,024	34,560	13,653	82,517
	Handschriften na 1950	125,000	10,000	P.M.	50,000	185,000

	Materiaal	Verfilmen	Verpakken	Registreren	Ontzuren	Totaal
	Ander materiaal na 1950	66,625	2,050	69,188	27,333	165,196
KB, Van der Linde-Niemeijeriana (Schaak- en dam)	Boeken na 1950	1,365,000	21,000	283,500	350,000	2,019,500
	Handschriften voor 1840	2,500	200	P.M.	N.V.T.	2,700
	Boeken voor 1840	130,000	2,000	27,000	N.V.T.	159,000
Koninklijke Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur, KAVB, Hillegom	Handschriften	37,500	3,000	P.M.	15,000	55,500
	Bibliotheekcollectie	1,222,000	18,800	253,800	313,333	1,807,933
UL, Bureau Buitenland, Kong Koan- archief	Handschriften 1840-1950	135,000	10,800	P.M.	54,000	199,800
UL, Instituut Kern, collectie Johan van Manen	Handschriften 1840-1950	27,675	2,214	P.M.	11,070	40,959
	Boeken 1840-1950	53,625	825	11,138	13,750	79,338
UL, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde	Boeken 1840-1950	65,000	1,000	13,500	16,667	96,167
UBL, Legatum Warnerianum, Snouck Hurgronjcollectie	Handschriften 1840-1950	387,500	31,000	P.M.	155,000	573,500
	Boeken 1840-1950	260,000	4,000	54,000	66,667	384,667
UU, Bibliotheek Diergeneeskunde	Handschriften 1840-1950	18,750	1,500	P.M.	7,500	27,750
	Boeken 1840-1950	1,950,000	30,000	405,000	500,000	2,885,000
	Handschriften voor 1840	25,000	2,000	P.M.	N.V.T.	27,000
	Boeken voor 1840	260,000	4,000	54,000	N.V.T.	318,000
TOTAAL		20,803,294	681,289	3,661,052	5,868,583	31,014,217

BIJLAGE: KOSTEN VOLLEDIGE PROJECTEN, PER HANDELING				
Verfilmen	1	Handschriften 1840-1950		5,048,536
	2	Boeken 1840-1950		7,125,690
	3	Ander materiaal 1840-1950		1,397,198
	4	Handschriften na 1950		197,850
	5	Ander materiaal na 1950		66,625
	6	Ongedifferentieerd materiaal (KAVB)		1,222,000
	7	Boeken na 1950		4,327,895
	8	Handschriften voor 1840		215,000
	9	Boeken voor 1840		1,202,500
Totaal microverfilmen				20,803,294
Verpakken	1	Handschriften 1840-1950		403,883
	2	Boeken 1840-1950		109,626
	3	Ander materiaal 1840-1950		28,819
	4	Handschriften na 1950		15,828
	5	Ander materiaal na 1950		2,050
	6	Ongedifferentieerd materiaal (KAVB)		18,800
	7	Boeken na 1950		66,583
	8	Handschriften voor 1840		17,200
	9	Boeken voor 1840		18,500
Totaal zuurvrij verpakken				681,289
Registreren	1	Boeken 1840-1950		1,479,951
	2	Ander materiaal 1840-1950		709,493
	3	Ander materiaal na 1950		69,188
	4	Ongedifferentieerd materiaal (KAVB)		253,800
	5	Boeken na 1950		898,871
	6	Boeken voor 1840		249,750
Totaal retro- en NROMMregistratie				3,661,052
Totaal verfilmen, verpakken, registreren				25,145,634
Ontzuren	1	Handschriften 1840-1950		2,019,415
	2	Boeken 1840-1950 (1/3)		1,827,100
	3	Ander materiaal 1840-1950 (1/3)		492,545
	4	Handschriften na 1950		79,140
	5	Ander materiaal na 1950 (1/3)		27,333
	6	Ongedifferentieerd materiaal (KAVB) (1/3)		313,333
	7	Boeken na 1950 (1/3)		1,109,717
Totaal ontzuren				5,868,583
Totaal verfilmen, verpakken, registreren, ontzuren				31,014,217
Personeelskosten en overhead				7,040,778
TOTAAL				38,054,995